Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 5. SVIBANJ 1935. GOD. III.

Izlazi mjesečno. Pretplata Din 100·— godišnje, Dinara 50·— polugodišnje.

Cijena Din 10·—

2163

ĆILIMI, SAGOVI, ZASTORI
TKANINE ZA POKUĆTVO I DEKORACIJU
LINOLEUM
S. TURKOVIĆ
ZAGREB, ILICA 5 - Telefon 22-19

UNION
ČOKOLADA
KARAMELI
DESERTI

Ferek trgovina gotovih odijela
Telefon 8867 Zagreb Jelačićev trg 9
Stalan veliki izbor gotovih i po mjeri odijela za gospodu i dječake. Izradjujemo uniforme, športska odijela, ulstere, slipone, hlače, trenchcoate, proljetne i zimske kapute, kabanice i t. d. uz najniže dnevne cijene.

PARNA BOJADISAONICA I ČISTIONICA ODIJELA V. JELINEK
Centrala: Gajeva 25 — Telefon 33-90
Sabirnice: Ilica 37, Ilica 148a, Vashingtonov trg 1
Svu garderobu čistimo »ETILENOM«. — Svim članovima društva 10% popusta.

SPECIJALNA SIRANA
PRODAJA MASLACA I DELIKATESA
M. BEK - ZAGREB
PRERADOVIĆEVA 2 - TELEFON 5287

HRVATSKA INDUSTRIJA KATRANA D.D.
RADNIČKA CESTA 29. ZAGREB TELEFON BROJ 5364
Izvadja asfaltiranje cesta, trotoara, dvorišta, kućnih ulaza i t. d. uz najjeftinije cijene.

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA
BROJ 5. GOD. III. SVIBANJ 1935.

Prof. Szabo:

ŠETNJA U STARI ZAGREB

Od Puževe do Jurišićeve ulice

Na razmjerno malenom prostoru razvio se i kroz stoljeća razvijao grad Zagreb, a otkako je bio opasan zidovima, još se više otešćalo razvijanje njegovo izvan toga obruča, ma da su i predgradja znala povremeno zadobiti i znatniju važnost. No zapravo je sve do početka 19. stoljeća sve u glavnom ostalo onako kako je to već od dalekih stoljeća bilo odredjeno i poslije spajanja pojedinih dijelova u jednu cjelinu godine 1850. Trebalo je opet decenija, da se taj novo formirani organizam dalje razvije, da se razvije novi Zagreb u ravnici, da Zagreb koji su sastavljali Gornji Grad i Kaptol postane Starim Zagrebom, u koji se nerado dira, a opet povremeno mora dirati, jer novo doba traži za sebe prava života i ne može da znade za ikakove sentimentalnosti. I dok se je u prijašnja vremena zadovoljio Zagreb s onim i onakim položajem, kakav mu je priroda odredila, pa se priljubio tlu na kojem je izrasao ne mijenjajući ga nikada bitno: novi Zagreb ne plaši se nikakovih korektura svog teritorija, on će ih izvesti kakogod mu zatreba, on ih mora izvoditi, da si omogući život i promet, koji se unatrag par decenija s temelja promijenio. Promijenio se tako, kako to nitko nije predvidjao, pa su se mogle počiniti pogreške koje će se još dalekim decenijima nemilo osjećati. Pa opet nitko nije kadar da zapriječi slično zlo u sadašnjosti! Ta nitko ni ne sluti razvitak grada za slijedećih pet decenija, s kojima mora sadašnjost računati. Na početku 19. stoljeća broji Zagreb oko 8.000 duša, a za pedeset godina kasnije povećaje se broj za 10.000 duša, na koncu 19. stoljeća više se no potrostruči taj broj žitelja (60.000), a za ova posljednja tri decenija premašio je 150.000, a podje li dalje tim korakom brojit će Zagreb za pedesetak godina barem tri stotine tisuća stanovnika... A što će biti onda »Stari« Zagreb? Možda baš tek ono, što je i danas, onaj dio grada, koji je dobio posvetu vremena, dobio ju zato, jer se u njem sav život odigravao, jer su

tu živjeli i djelovali ljudi, koji su dijelom i zaboravljeni — pa ipak i današnja generacija uživa plodove njihova rada. I dok evo stare generacije ubrzo nestaje, one, koja je toliko toga doživjela i preživjela baš u tom Starom Zagrebu, nastaje nova, koja ne zna i ne može i neće da znade za Stari Zagreb, kad mora da stvara i stvori novi Zagreb, da ga stvara u sasvim drukčijim dimenzijama, jer danas treba da nastane cijela četvrt, gdje je prije dostajala tek jedna oveća kuća.

U posljednjem je deceniju 19. stoljeća počeo zapravo pripremni rad za stvaranje novoga Zagreba. I taj se rad, taj prelaz od starog do novog Zagreba najočitije pokazao u razvitku jedne ulice: Puževe ulice.

Puževe ulice? Da, danas je nema više, malo ih ima, koji su njom još prolazili, jer je ta neznatna ulica dobila pred pedesetidvije godine drugo ime, a pomalo i drugi oblik i drugi život, postala je jedna od najvažnijih ulica novog Zagreba i zove se danas Jurišićeva ulica. A da je to mogla postati zasluga je one generacije, koja se prva dala na ogroman posao, izvela djelo, koje se ne vidi — dok funkcionira, a osnovica je razvitku modernoga grada uopće, izvela kanalizaciju i smjelim zahvatom izbacila starodrevnu granicu izmedju Griča i Kaptola potok Medvešćak, podala mu novo korito i zadatak. I evo već je došla nova generacija, koja ne zna više ni gdje je Medvešćak tekao, niti zna za ljude, koji su prvu veliku korekturu u Zagrebu proveli...

Stara je Puževa ulica polazila s Harmice, zapravo od Petrinjske ulice, koja je sve do početka 20. stoljeća ulazila direktno na Jelačićev trg, a završavala tamo nekako, gdje je danas sredina zgrade glavne pošte, pa je tu usred današnje ulice stajala zgrada, a put, koji se zvao Vrtlarskom cestom, okretao je na jug: to je bio zametak Palmotićeve ulice! Na južnoj je strani stajala samo ugaona kuća do Petrinjske ulice, a na sjeveru je tekao jednim dijelom Medvešćak, dolazeći preko Bakačeve ulice, presjekavši cijeli sklop kuća da poteče na sjevernoj strani Puževe ulice paralelno s njome tamo, gdje se Ružična ulica odvajala od Vlaške ulice, pa je mostić vodio iz Puževe (i kasnije Jurišićeve) ulice uz nekadanju Streimovu kuću. Tad je Medvešćak skrenuo k sjeveru i učinio okuku, da se pusti preko terena buduće Jurišićeve ulice i nakon kratkog toka okrene k istoku. Tako je bilo godine 1864., a tako je u glavnom ostalo sve do godine 1898., kako davno zaboravljene slike svjedoče.

Godine 1878. nestalo je naziva Puževe ulice i zamijenjen je nazivom Jurišićeve ulice, te je buduća trasa te ulice na nacrtu iz te godine ispravno odredjena. K sjeveru je već tada proširena, no kuća na uglu Jelačićevog trga tvorila je još dugo tu tjesnac, ostavši u prijašnjoj formi iskočila je do sredine proširene ulice. Tu je nekada bilo svratište »K trim gavranom«, za koje je godine 1898. sagradjena nova zgrada u Jurišićevoj ulici.

U to je doba nastala već i Draškovićeva ulica do sastavka s Jurišićevom, ali do konačne formacije ove potonje nije moglo doći još dugo vremena, tako da je situacija bila godine 1878. slična onoj od godine 1864., tek je gotovo cijela južna strana pripadala Mrazoviću, koji si je sagradio kuću na uglu Petrinjske ulice, a ta je kuća nestala, kad se gradila Srpska banka.

Situacija je g. 1890. — pred četrdeset godina — u ovom kraju ovakova, kako je prikazuje slika s tornja katedrale iz te godine.

Medvešćak teče 1890. starim koritom na sjevernoj strani Jurišićeve ulice, prelazi preko nje iza nekadašnje Agićeve kuće, da zakrene istočno nekako u potezu Gjorgjićeve ulice. Južna strana dobrim dijelom izgradjena, no tek jedan dio kuća stoji na razini buduće ulice, koja je oko 2 metra niža od sadašnje razine. Kuća u kojoj je danas City kavana postavljena je 1.80 m ispod cestovnog nivoa. Kod novogradnja u novoj razini moraju se postavljati stube i kosine za prolaz pješaka. Na sjeveru je stara Ružična ulica gotovo nepromijenjena, Palmotićeva nema nastavka preko Medvešćaka k sjeveru. Da nema svjedočanstva fotografije i nacrta onoga vremena, teško bi itko vjerovao istinitosti ovoga prikaza.

Dvije godine kasnije otpoče onaj za razvoj cijeloga Zagreba, a napose za ovaj kraj prevažni posao kanalizacije grada nakon dugih studija pod vodstvom inženjera Tomšića za načelnika Mošinskog. U sistemu cijele te osnove bilo je, kao sastavni dio odredjeno preloženje potoka Medvešćaka te djelomično presvodjenje njegovo: »iz zdravstvenih, etičnih i tehničkih razloga u području grada zajedno s izvedenjem ostale kanalizacije.« To je prva velika radnja, koja mijenja bitno uvjete za razvitak grada Zagreba, jer odstranjuje taj zlosretni potok iz centra ondašnjeg Zagreba, taj potok, koji je još u lipnju god. 1898. počinio poplavom silne štete Zagrebu. Potanki prikaz toga posla predaleko bi nas odveo. Najprije je g. 1894. izveden kanal do željezničke pruge, a god. 1896. počelo se s prelaganjem korita Medvešćaka od pruge preko tadašnjega Sajmišta do križanja Draškovićeve i Jurišićeve ulice, pa dalje Draškovićevom do Vlaške ulice. Godine 1897. nastavljen je rad prelaganja potoka preko Nadbiskupskog trga i Ribnjaka do iznad Bijeničke ceste, a odavle do Žaverske mitnice dovršen je rad 1898.

Tim silnim poslom, koji je izveden u vrlo kratko vrijeme (cijela glavna kanalizacija s preloženjem Medvešćaka izvedena je za nepunih deset godina) omogućen je tek razvitak Jurišićeve ulice i okoliša. Ni to nije bilo lako: projekti gradskog gradjevnog ureda za regulaciju onoga kraja (Vijesti društva inžinjera i arhitekta br. 4 1895.) razlikovali su se znatno od projekta društva inžinira i arhitekta u Zagrebu. Rezultat je konačno bio ovaj:

Nestajanjem potoka Medvešćaka u Jurišićevoj ulici proširena je ova do Palmotićeve ulice u pravu velegradsku aveniju, dok je dalje bila već tijesnije izgradjena.

Nestat će Ružične ulice, a u promijenjenom će pravcu njenu funkciju spojnice s Vlaškom ulicom preuzeti današnja Kurelčeva ulica. Otvara se do Vlaške Palmotićeva ulica, pa se dobiva teren, na kojem će nastati glavna pošta, a mnogo kasnije (1903.) će na uglu Palmotićeve i Jurišićeve nastati zgrada današnje Narodne banke: ugao te zgrade stoji usred nekadašnjega korita Medvešćaka te se morao fundirati na 3.50 m dubine.

Čitava je ulica bila tako proširena, da je dno Medvešćaka bilo u razini današnje ulice, te se ulica morala mjestimice i za 2 sniziti, da se njen nivo izjednači s onim Jelačićevog trga i Draškovićeve ulice. Kad se to izvelo došle su mnoge kuće na južnoj strani sa svojim podrumima nad razinu ceste, pa se to sve pretvorilo u dućane, a kuće su dobile osebujnu vanjštinu. No to tek upućeni zapažaju.

Danas je Jurišićeva ulica jedna od najvažnijih ulica, posve je izgradjena, dapače se tamo i novije zgrade žrtvovale, da se podignu prave palače (Mrazovićeva, Agićeva kuća, pa velika zgrada činovničkog društva). Njom bruji snažan promet od jutra do u kasnu noć, a sve je to omogućeno tek radom minule generacije. Tako se razvila od Puževe uličice današnja Jurišićeva: pobjedonosno kroči novo doba preko nedostataka prošlosti. A tko razgleda na pr. sačuvane fotografije Ružične ulice, teško će moći povjerovati, da je tako izgledao nekad kraj, gdje danas stoji zgrada s Pecinovskijevom apotekom nasuprot zgrade glavne pošte, gdje je nekad bila klaonica i biskupska kovačnica.

Nova generacija, novi ljudi, od većeg dijela pridošlice, prolaze ovim krajem, koji znači danas golem korak u razvoju Zagreba, krajem, koji ima da bude važan trgovački centar — prolaze ni ne sluteći, koliko im je ostavila u baštinu minula generacija, a tek oni, već rijetki svjedoci onih dana znadu, kolik je bio golem posao, dok se iz kukavne Puževe ulice rodila današnja Jurišićeva s velikom burzom u pozadini! Tu nema nostalgije za prošlim, već je samo iskrena radost nad uspjelim velikim djelom.

Ivan Ulčnik:

Naši stari zagrebački privrednici

Nastavak 11.

JAMBRIŠAK JANKO, graditelj, rodio se u Karlovcu god. 1836. od oca Ivana, krojačkog obrtnika, po narodnosti Čeha i majke Katarine rodjene Jasbić. Osnovnu školu i nižu realku svršio je u Karlovcu. U Karlovcu izučio je zidarski zanat, pa je u toj struci počeo raditi kao zidar, a kasnije postade zidarski poslovodja. Odmah se dade na samostalan posao poduzimajući manje radnje, većinom popravke.

Godine 1857. preseli se sa roditeljima u Zagreb, gdje su se nastanili u Demetrovoj ulici br. 9. U Zagrebu nastavio je Jambrišak sa manjim graditeljskim poslovima. Da uzmogne postati pravim graditeljem podvrgne se Jambrišak kod c. kr. hrvatsko-slavonske gradjevne direkcije teoretsko-praktičnom ispitu. O položenom ispitu izdade mu gradjevna direkcija svjedodžbu (u njemačkom jeziku), od 27. srpnja 1859., koju je potpisao Bauffleur gradjevni direktor. Na temelju položenog graditeljskog ispita mogao je u Zagrebu izvršivati graditeljsko zvanje u svakom opsegu.

Kao graditelj bio je Jambrišak potpuni stručnjak, pa je brzo stekao ugled prvorazrednog graditelja. U ono doba počeo se je izgradjivati doljnjogradski dio Zagreba, naročito sjeverna strana Jelačićevog trga, kod koje izgradnje je Jambrišak imao takodjer udjela.

Godine 1873. gradio je Jambrišak kuću Ide i Eme Kronfeld u Dugoj ulici br. 331, (danas br. 4). Na tom mjestu bila je prije stara jednokatna kuća koja se je usljed slabih zidina morala gotovo sasma porušiti. U isto vrijeme gradjena je na istom zemljištu stražnja kuća, ali sa fronte ulice Potoka, (danas Tkalčićeve ulice).

Kuća Kronfeld imala je za susjede prama Dugoj ulici Gabru Karala tada br. 330, sada br. 6, a prama Jelačićevom trgu trgovca Nikolu Koliera.

Na Jelačićevom trgu br. 12 sagradio je Jambrišak god. 1881. dvokatnu kuću Lavoslava i Charlote Baumgärtner. Vrijedno je spomenuti kako su

supruzi Baumgärtner imali neprilika dok su došli do gradjevne dozvole za navedenu novogradnju.

Još god. 1867. podnio je trgovac Lavoslav Baumgärtner molbu, da na svoju kuću stojeću na Jelačićevom trgu broj 341 može podignuti drugi kat i da ju prama regulatornom pravcu iz god. 1865. sa prigradnjom pomakne naprijed za 4 hvata. Plan za izvedbu ove gradnje izradilo je u mjesecu veljači 1867. gradjevno poduzeće Grahor i Klein. Ova molba nije uvažena, već je gradsko zastupstvo zaključkom od 19. ožujka 1867. § 12. gradnju odgodilo. God. 1874. podnio je Lavoslav Baumgärtner opet molbu za istu gradjevnu osnovu. U molbi naročito navadja: »da mu se dozvoli ono što je god. 1867. uslijed političkih strasti i strančarstva bilo pomršeno«. Istovremeno je susjed Terezija Arko htjela, da u zajednici sa Baumgärtnerom gradi u fronti Bakačeve ulice. (To se vidi iz molbe predane dne 23. svibnja 1874. kod gradskog poglavarstva pod br. 170). Na ovu molbu uslijedilo je riješenje (prama referatu senatora Augusta Šenoe), da se na sjevernoj strani Jelačićevog trga ne može dozvoliti nikakova gradnja sve tako dugo dok ne bude riješeno pitanje pročelja svih kuća, koje će se na toj fronti sagraditi.

Nakon što je god. 1881. bilo načelno dozvoljeno da se može graditi, nastale su neprilike sa Baumgärtnerovim susjedima Ferdom Šnappom i nasljednicima Alt (koje je zastupao ljekarnik iz Marovske ulice Holjac). Na očevidu 17. ožujka 1881. prigovaraju pomenuti susjedi, da će nova Baumgärtnerova kuća kvariti poslove trgovaca koji su u njihovim kućama i to s razloga jer će nova kuća imati frontu nekoliko hvati napred pomaknutu, a kako će Baumgärtnerovi lokali svakako biti prostraniji i svjetliji, to će lokali kuća Šnapp—Alt biti manje vrijedni. Naravno da se gradjevno povjerenstvo na takove zastarjele prigovore nije moglo obazirati, pa je gradjevna dozvola podijeljena. Susjed Ferdo Šnapp stavio je daljnji prigovor glede zajedničkog susjednog zida, kojeg su Baumgärtnerovi htjeli rušiti. Ferdo Šnapp predočio je ugovor od 24. svibnja 1811., sklopljen izmedju njegova oca Fridrika Šnappa i Stanislava Čegeteka, prijašnjeg vlasnika stare Baumgärtnerove kuće. Po ovom ugovoru, sastavljenom u njemačkom jeziku, bio je zajednički zid izmedju obiju kuća vlasništvo Šnappovih. Ovaj zahtjev Ferde Šnappa uvažilo je Gradjevno povjerenstvo, pa se taj zajednički zid nije smio rušiti.

Lavoslav Baumgärtner[1]) bio je trgovac platnene i seljačke robe. Kako

[1]) O Lavoslavu Baumgärtneru donijeli smo opis u »Zagrebu« god. 1934. br. 5 strana 150.

Naknadno spomenuti ćemo da je tvrtka L. Baumgärtnera na svjetskoj izložbi u Parizu god. 1878. izložila hrvatska seljačka odjela, izvezena na bijelom platnu iz vlastite tvornice platna. Ova narodna odjela bila su prije toga tečajem mjeseca travnja iste godine izložena u izlogu Baumgärtnerovog dućana na Jelačićevom trgu.

je njegova stara kuća bila srušena to mu za vrijeme gradnje nove kuće bude dozvoljeno da trgovinu može voditi u baraki na Jelačićevom trgu, ali samo do konca god. 1881.

God. 1882. gradio je Jambrišak dvokatnu kuću Samuelu Wasserthalu na Jelačićevom trgu br. 13. Ova kuća gradjena je na zemljištu stare Wasserthalove kuće i susjednom zemljištu Terezije Arko, koje se je protezalo u Bakačevu ulicu, a koje je Wasserthal kupio.

Medju starije Jambrišakove gradnje spada gradnja kuće Guide Pongratza u Mesničkoj ulici br. 23, koja je gradjena god. 1865.—1866. i to na mjestu gdje su bile dvije male kućice Berte Haslinger kasnije Feliksa Junga. Ta kuća danas čini dio Kraljevog dvora.[2])

Nadalje gradio je Jambrišak sudbenu palaču na Zrinjskom trgu god. 1877., Kemički laboratorij na Strossmayerovom trgu, popravljao crkvu sv. Petra, te mnoge druge gradnje. Za sebe sagradi kuću u tadanjoj Kukovićevoj ulici br. 13.

Godine 1873. izgradio je Jambrišak kazalište u Varaždinu, koje bude 25. rujna 1873. svečano otvoreno sa Kukuljevićevom dramom »Poturica«. Kod otvorenja sudjelovali su glumci iz Zagreba, na čelu sa Adamom Mandrovićem.

Kada je Streljačko društvo god. 1877. odlučilo da poveća svoju društvenu zgradu u Tuškancu, bude Jambrišaku i gradskom inžiniru Milanu Lenuciju povjereno da načini osnovu za povećanje zgrade. Medjutim povećanje Streljane, odnosno prigradnja velike dvorane (gdje se danas održavaju prikazivanja »Edison« kina), bude izvedeno tečajem god. 1882., a dvorana je predana u uporabu početkom god. 1883.

Na prvoj Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoj izložbi u Zagrebu god. 1864. uložio je Jambrišak gradjevne nacrte te cigle raznih oblika.

Janko Jambrišak bio je u političkom pogledu pristaša Stranke neodvisnog gradjanstva, pa je i na listi te stranke bio biran u zagrebačko gradsko zastupstvo kojemu je bio članom kroz mnogo godina. Kao gradski zastupnik bio je agilan, a kao dobar graditeljski stručnjak bila je njegova riječ uvijek uvažena naročito u gradjevno-regulatornim predme-

Tvrdka Baumgärtner koje je suvlasnik bio Dane Herman, oduševljeni sokol, pokloni god. 1875. »Hrvatskom Sokolu« u Zagrebu svilu plave boje za prvu društveni zastavu, koja je iste godine bila razvijena. Za tu zastavu poklonili su zlatari Bulvan i Pečak koplje za vršak držka (Franjo Pečak bio je jedan od osnivača zagrebačkog »Hrvatskog Sokola« god. 1874.). Trgovina pokućtva Sachs poklonila je drveni držak. Trobojne vrpce poklonio je trgovac Medić. Prvi barjaktar bio je Žiga Štagl, tadanji trgovac željezne robe. (D. Bučar: »Povjest Hrvatskog Sokola u Zagrebu«).

Ova prva zastava zagrebačkog »Hrvatskog Sokola« nalazi se sada pohranjena u Gradskom muzeju.

[2]) Gjuro Szabo: »Knjiga o Starom Zagrebu«. »Zagreb« god. 1934., strana 78.

tima grada Zagreba. Kao gradski zastupnik bude na sjednici gradskog zastupstva 29. kolovoza 1889., od strane gradske općine, izabran za člana ravnateljstva »Croatie« osiguravajuće zadruge u Zagrebu. Jambrišak je mnogo svojim nastojanjem doprinjeo da je palača Galerije slika i arheologijskog muzeja gradjena u dolnjem gradu a ne na Griču, kako je to bilo prvobitno još god. 1875. zamišljeno, a po bečkom arhitektu profesoru Schmidtu bila je već i izradjena osnova za gradnju na Griču. Tom palačom dobio je Zrinjski trg vanredan ukras, kojim se Zagreb može ponositi. Kod gradnje sudjelovao je Jambrišak kao poduzetnik u društvu sa graditeljem Plochbergerom[3]) i gradjevnom tvrtkom Grahor i Klein.

Zemljište gdje danas stoji Galerija slika i Arheološki muzej poklonila je Gradska općina. U tu svrhu digla je zajam kod Prve hrvatske štedionice u visini od 40.000 forinti. Zajam bude na sjednici Gradskog zastupstva od 22. svibnja 1877. odobren, a dotičnu obveznicu u ime Gradske općine podpisali su uz tadanjeg načelnika dra Stanka Andrijevića, gradski zastupnici Janko Jambrišak i Josip Siebenchein.

U mjesecu veljači 1883. zaključilo je Hrvatsko pjevačko društvo »Kolo« da sagradi svoj vlastiti dom i to kraj zgrade »Hrvatskog Sokola«, koja je god. 1883. podignuta. Kod raspisane jeftimbe za graditeljske radnje zgrade »Kola«, dostao je gradnju kao najpovoljniji graditeljski poduzetnik Janko Jambrišak za svotu od 19.659 forinti. Obzirom na domoljubnu svrhu, popustio je Jambrišak još 6% od gornje cijene, tako da je tu gradnju izveo za 18.480 forinti. Ovim činom dokazao je Jambrišak, kako mu kod ove gradnje nije bilo stalo do dobitka, već mu je na srcu bila želja da pomogne ovom našem najstarijem hrvatskom pjevačkom društvu, da ono što prije dodje do vlastitog doma.

Sgrada »Kola« dovršena je koncem mjeseca listopada 1885. Dne 4. studena otvorena je restauracija, pa je prvi restaurater bio Fabijan Ipša.

Na 16. studena iste godine priredilo je »Kolo« svoj koncerat sa plesom, prvi u vlastitom domu. U prizemnoj dvorani bila je restauracija, a u prvom katu obdržavao se koncerat i ples. U gornjim prostorijama nije se tom

[3]) Plochberger Ivan, poznati zagrebački graditelj, rodom iz Ljubljane. U Zagreb došao je oko god. 1870. Početkom god. 1877. započeo je u Svilarskoj ulici zr. 889 (sada Preradovićeva ulica br. 27), graditeljski posao. God. 1894. bude po gradjevnom otsjeku Hrvatsko-Slavonske zemaljske vlade usposobljen za majstora graditelja. Graditeljski posao napustio je god. 1905., a opet ga započeo 1906., da ga onda konačno napusti god. 1910. God. 1885. u naknadnim gradskim izborima bude u III. izborništvu prvog izbornog kotara izabran za gradskog zastupnika. (Sjednica grad. zastupstva od 28. rujna 1885.). Umro je 27. studena 1934. u visokoj starosti od 88 godina.

Sa Plochbergerom legao je u grob zadnji graditelj onog starog kova koji se je od običnog zidarskog pomoćnika, marljivim radom i sticanjem znanja dovinuo do odličnog graditeljskog stručnjaka. U tom svojstvu zauzeo je i vidno mjesto u tadanjem zagrebačkom gradjanskom društvu.

zgodom smjelo pušiti. Ovaj koncerat posjetio je biskup Strosmajer, kojeg je u vestibulu zgrade dočekao cijeli društveni odbor, te ga poveo u prvi kat u koncertnu dvoranu, gdje ga dočeka krasna kita zagrebačkih gospodja i gospojica u narodnim odjelima. Predsjednik »Kola« dr. Franjo Marković srdačno pozdravi domoljubnog biskupa i zaželi mu iskrenu dobrodošlicu, vlastitom domu »Kola« kojeg temeljni kamen je on položio. Tom zgodom biskup Strosmajer pokloni »Kolu« dar od 1000 forinti.

Kada smo spomenuli zgradu »Kola«, vrijedno je spomenuti kako je došlo do gradnje zgrade »Hrvatskog Sokola«, koja danas sa zgradom »Kola« te spremištem Narodnog Kazališta (prigradjenog god. 1895.), čini jednu cjelinu, pa se je taj sklop kuća u prijašnje doba nazivao »Narodni dom«, koje ime je danas gotovo nestalo.

»Hrvatski Sokol« u Zagrebu pod predsjedničtvom zaslužnog starješine dra Josipa Fona, odlučio je god. 1883. da gradi svoj dom. U tu svrhu bude izabran gradjevni odbor na čelu sa ing. Gjurom Augustinom. U radu gradjevnog odbora sudjelovali su inžiniri: Matija Antolec, Milan Lenuci, Ferdo Kondrat i Aleksander Seć. Svi ovi besplatno izradiše nacrte i troškovnike. Prvobitno bilo je u izgledu da će se toj zajedničkoj gradnji pridružiti i »Matica Hrvatska«, nu do izvedenja te osnove nije došlo, jer je »Matica Hrvatska« kasnije izgradila svoju vlastitu kuću u današnjoj Matičinoj ulici.

Za zgradu »Hrv. Sokola« položen je svečano temeljni kamen 10. lipnja 1883. Gradnju je izveo graditelj Ferdo Stejskal. Gradjevni trošak iznašao je 30.000 forinti. Prvi pazikuća Sokolane bude imenovan Vatroslav Kopun od 1. prosinca 1883., koji još danas živi u visokoj starosti od 80 godina. Kopun službovao je preko 40 godina, pa ga poznavaju svi stariji Zagrepčani koji su kao djaci srednjih škola vježbali u dvorani »Hrv. Sokola«, kao i velik broj članova sokolašica i sokola. Kopun je bio svima uslužan, pa kada je razgovor o starim sokolskim danima, uvijek se njegovo ime rado spominje. (Priopćeno iz Povijesti »Hrvatskog Sokola« od dra Franje Bučara).

Gradsko zastupstvo na sjednici 28. travnja 1885. § 30. izabralo je Janka Jambrišaka gradjaninom grada Zagreba, za zasluge njegovog rada kao gradskog zastupnika, uz oprost od pristojbe. O toj časti izdana mu je diploma od 20. svibnja 1885.

U društvenom životu Jambrišak je rado sudjelovao, pa je bio član gotovo svih zagrebačkih društava, a naročito je volio streljanje, pa je u Streljačkom društvu obnašao čast streljačkog savjetnika.

Premda je Jambrišak imao brojnu obitelj ipak se je u njegovoj gostoljubivoj kući našlo mjesta i za siromašne djake. Nekoliko sveučilištaraca redovno je imalo u njegovoj kući potpunu opskrbu za vrijeme svojih

nauka, medju ostalima i bivši hrvatski rodoljub i hrvatski ban dr. Matko Laginja.

Jambrišak bio je oženjen sa Andjelinom rodjenom Maljevac iz Karlovca, plemenitom i rodoljubnom ženom, koja je često u raznim patriotskim djelima Janka Jambrišaka neustrašivo uz njega stajala. Na žalost njegovu kao i mnogobrojne djece umre mu supruga 14. srpnja 1879. u 36. godini života.

Jambrišak vodio je posao sve do svoje nagle smrti do 30. ožujka 1892. Kako je imao posjed u Bukovcu kraj Zagreba kanio je već dulje vremena da se povuče u mir i da na posjedu živi. Umro je od srčane kapi. Pozlilo mu je u kavani »Zagreb«[4]) na Zrinjevcu (ili kako se onda reklo »Kavana Ožegović«, jer je kuća u kojoj se je kavana nalazila bila vlasništvo baruna Ožegovića), pa pošavši kući kroz Kukovićevu ulicu, gdje mu je opet pozlilo na ulici, prisutni gradjanin Ljubomir Štampfl[5]) poveo ga je kući, gdje je odmah iza toga izdahnuo.

Janko Jambrišak ostavio je sedmero djece od kojih još danas žive: dr. Janko Jambrišak, županijski fizik u miru u Karlovcu, Irena Jambrišak, učiteljica ženske realne gimnazije u miru u Zagrebu, Božena udova Marušić na Sušaku, dr. Milivoj Jambrišak, liječnik u Beogradu i Jelka udova Puljević u Zemunu.

Izim toga još danas u Zagrebu živi i sestra Janka Jambrišaka, Marija Jambrišak, ravnateljica ženske gradjanske škole u miru. Njoj imade sada 88 godina, a unatoč visoke dobi, ona je duševno potpuno krjepka. Kada ju je uredništvo »Zagreba« zamolilo za podatke o njenom već odavno pokojnom bratu Janku, ona je najpripravnije načinila sastavak, te nam ga u kratko vrijeme priposlala, što je dokaz da ju i u visokoj dobi nije napustila volja za rad, a pogotovo kada se radi o njenom kako nam u popratnom pismu reče »dragom gradu Zagrebu, žarištu naše kulture«.

God. 1927., prigodom 80-godišnjice rodjenja Marije Jambrišak, izdao je odbor za »Gradnju doma učiteljica« Spomenicu u kojoj je prikazan nastavni rad naše najstarije i najzaslužnije nastavnice.

Zastupstvo trgovišta Krapine imenovalo je Mariju Jambrišak, koja je u Krapini god. 1869. našla svoje prvo namještenje, začasnom gradjankom trgovišta Krapine. To je bio prvi slučaj, da je u našoj državi žena dobila ovakovo odlikovanje. Istovremeno podijelio joj je i grad Zagreb počasnu mirovinu.

[4]) Baš istog dana predao je dotadanji vlasnik kavane »Zagreb« Ivan Kaufmann, kavanu Jeanu Neuböcku, bivšem nadkonobaru »Velike« i »Narodne« kavane.

[5]) Štampfl Ljubomir, bio je u Zagrebu opće poznati soboslikarski obrtnik. Radionu imao je u Preradovićevoj ulici br. 27. Soboslikarski obrt započeo je god. 1888., pa je radio sve do 2. travnja 1908., kojeg dana je umro u 47. godini.

U školi je Marija Jambrišak radila kroz punih 50 godina, a nakon toga je god. 1912. trajno umirovljena.

Marija Jambrišak je članica »Društva Zagrepčana«, koje joj najiskrenije želi da još mnogo godina poživi u zdravlju da tako ostane u našim redovima, a naše je društvo naročito počašćeno, da u svojim redovima imade najstariju a i najzaslužniju nastavnicu i odgojiteljicu mnogih ženskih generacija.

BRAĆA MAKSO I ŽIGA HEUMER*), trgovci zemaljski plodinama u Bagrebu. Makso rodio se je 1840., a Žiga 1842. u Murskoj Suboti.

Nakon što su oba brata izučila trgovinu te prošla i pomoćničke godine, dodjoše u Zagreb, gdje su stupili u rad svom svaku Jakovu Pollaku, koji je imao radnju u vlastitoj kući u Ilici br. 902[1]). Godina 1873. bila je kobna za trgovca Pollaka, a isto tako i za braću Heumere, jer su uslijed trgovačkih nedaća pretrpjeli znatne gubitke. Tim povodom istupiše braća Heumer iz Pollakovog posla i otvoriše početkom god. 1874. samostalnu trgovinu sirovim kožama i plodinama u Stuperovoj[2]) kući

*) Većinu podataka o braći Heumer priopćio nam je najpripravnije g. Viktor Heumer, ravnatelj Sveopće vjeresijske zadruge, sin Maksa Heumera, na čemu mu se uredništvo najsrdačnije zahvaljuje.

[1]) Vlasnik kuće u Ilici br. 902 (sada br. 21) bio je u god. 1862. sapunarski obrtnik Dragutin Schürer. U zapisniku sastavljenom po gradjevnoj komisiji na licu mjesta u Ilici br. 902 dne 28. kolovoza 1863. vidimo da je Dragutin Schürer u god. 1862. na tadanjem gradskom magistratu pod brojem 122 predao molbu biljegovanu sa 36 krajcara, kojom moli da mu se dozvoli u dvorištu njegove kuće gradnja sapunarnice. Prama priležećim nacrtima koje je izradio graditelj Klein, sastojala se je ta sapunarnica iz radionice, kuhinje i skladišta. U pomenutoj gradjevnoj komisiji bili su: gradski načelnik Vjekoslav Frigan, gradski zastupnici Gratian Mihić i Dragutin Leutzendorf, grad. satnik Havliček, za obrtnu vlast senator Kindersberger, za gradski fizikat dr. Mraović i graditelj Klein. Još su bili prisutni okolišni susjedi Verbančić, Sachs, Franjo Bauer, Hrs, Šnapp i Sorg. Gradnja sapunarnice je dozvoljena, samo se je na kuhinji imao postaviti dimnjak visok 6 hvati.

Od Dragutina Schürera prešla je kuća u Ilici br. 902 u vlasništvo Jakoba Pollaka, pa je isti god. 1875. u dvorištu prigradio sušu i staju. Ovu gradnju uzeo je tada poznati zagrebački graditelj Janko Jambrišak. Jakov Pollak imao je u toj kući već od 1861. godine trgovinu sa kožama i prirodnim proizvodima.

Oko 1893. godine prešla je ova kuća u vlasništvo zlatarskog vlastelina Dragutina pl. Pisačića, koji je sve postojeće zgrade dao porušiti i sagradio po gradjevnom poduzetništvu Hönigsberg i Deutsch lijepu dvokatnicu, koja i danas postoji.

Od nekoliko godina ta je kuća vlasništvo Paule i Jurala Ettingera, pa se u njoj nalazi »Hrvatski Sveopći vjeresijski zavod«.

Opis ove kuće donijeli smo s razloga jer je Dragutin Schürer uz Ivana Šolca na Potoku, bio jedan od prvih sapunarskih obrtnika, koji je sapun počeo praviti u većem opsegu.

[2]) Martin Stupper trgovac i gradjanin umro je 15. siječnja 1883. u svojoj kući. Ostavio je legate raznim zagrebačkim društvima kao: »Kolu«, »Vatrogasnom društvu«,

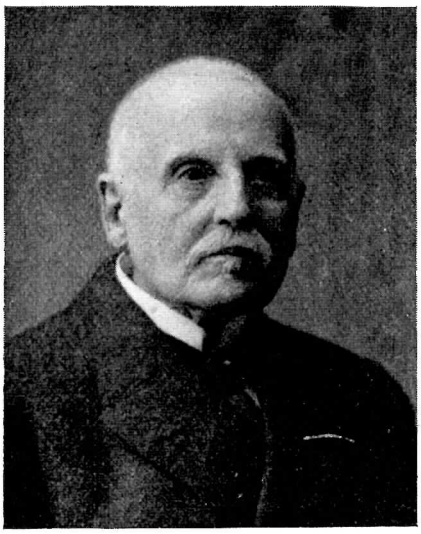

Makso Heumer

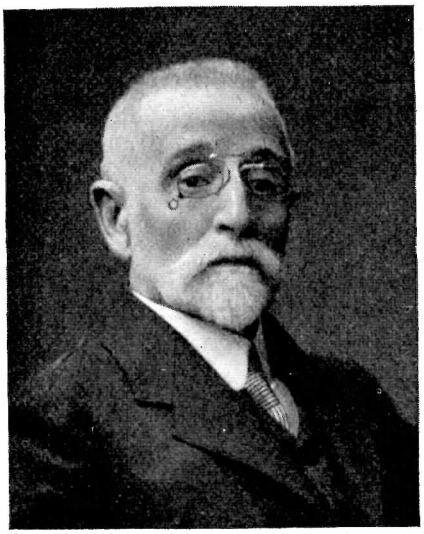

Žiga Heumer

(prije Zengevalovoj), na Jelačićevom trgu. Iza toga preseliše se u Bakačevu ulicu br. 1 »Pod kaptolskim vrati«. U toj kući nalazila se seljačka krojačija Stjepana Starčića i trgovina Mije Arka, koji je trgovao sa košaračkom robom i vinom, te trgovina staklara Oswalda. Kasnije je tamo otvorio limariju Stjepan Štrocinger, otac nedavno umrlog i poznatog zagrebačkog limarskog obrtnika i posjednika Stjepana Štrocingera.

Uslijed modernijeg razvoja grada Zagreba morali su braća Heumeri skladište sirove kože preseliti sa tada nazvanog »Jelačićevog Grunta« u Ilicu (gdje se danas nalazi palača Prve hrvatske štedionice te ostale okolišne zgrade), na gradsku periferiju. Za to su nabavili za 25.000 forinti zemljište i zgrade Artura Spitzera, koja je u ono doba stajala na gradskom rubu, a pred novo otvorenim Sajmištem. To je zgrada u Draškovićevoj ulici br. 54, pa je još i danas u posjedu nasljednika braće Heumer. Na tom zemljištu stojeću kuću adaptirali su pa su se god. 1892. oba brata tamo na stanovanje preselili. Mora se spomenuti da stanovanje u toj kući u ono doba prije više od 40 godina nije bilo najugodnije. Izgradjene ulice na tada novo otvoreno Sajmište nije bilo, jer se je ono poslije god. 1890. tekar preselilo sa današnjeg Trga Kralja Aleksandra. Mi stariji Zagrepčani dobro se sjećamo kako je za velikih sajmova, kao na Margaretinje i

novoosnovanoj obrtnoj školi i ostalim nekim ustanovama. Na zemljištu gdje je stajala Stupperova kuća sagradila je »Gradska štedionica« palaču i to onaj dio u kojem se nalazi »Gradska kavana«.

Stefanjevo, teško bilo po onim negdašnjim bugarskim[3]) vrtovima hodati, a pogotovo ako je padala kiša. Bilo je to nepregledno more blata, pa je shvatljivo da stanovanje u takovom kraju nije bilo ugodno.

Dućanski lokal u Bakačevoj ulici bio je tijesan i vlažan, u zimi bez peći. Tako vidimo kako su se trgovci tadanjeg doba mučili da u tim smrdljivim dućanima zaradjuju i kroz decenije prištede toliko, da u starosti mogu živiti. Nije tada bilo centralnog grijanja, ventilacije, električnog svjetla, nije bilo točnog sata otvaranja i zatvaranja dućana. Sve je bilo primitivno i mučno, a ipak su naši stari trgovci strpljivo radili od zore do mraka i uz to su svojim marnim radom postepeno neopazice djelovali na privredni napredak našeg Zagreba. Trgovina Braće Heumer bila je poznata kao skladište sirove kože, preradjene konjske strune, meda, u zimi divljači. Prodavali su i gotovu kožu za seljačke opanke, sjemenje, razna krzna, hrastove šiške iostalo. Izim ovih zemaljskih plodina kupovali su i prodavali otpadke olova, bakra, mjedi. Sirovu kožu kupovali su na veliko i isto tako prodavali i u Beč, te Budimpeštu, Bavarsku, pa čak i u Rusiju. U tom poslu bili su ozbiljni konkurenti Zagrebačkoj tvornici koža. Svinjsku kožu kupovali su na velikim godišnjim sajmovima u Ljubljani. Prigodom gradnje naše Prvostolne crkve bila je potrebna velika količina olova za vezanje velikih kamenih blokova. Glavni dobavljači za to olovo bili su braća Heumeri.

Dućanske prostorije mijenjali su nekoliko puta, ali su uvijek imali dućan u blizini Bakačeve ulice i Kaptola gdje je prolazilo najviše seljačkih kupaca.

Kada je nastao svjetski rat drugi su trgovci sa robom, sa kojom su braća Heumeri trgovali, pravili vrlo unosne poslove. Nastala je brza ratna konjunktura, doba naglog obogaćivanja. Braću Heumere ta pojava nije dirnula. Oni se u tom novom načinu trgovanja nisu mogli snaći, pa su konačno 31. kolovoza 1916. nakon 43-godišnjeg rada tiho likvidirali.

[3]) U doba od prije 40 godina i više u glavnom su grad Zagreb sa povrćem opskrbljivali Bugari vrtljari, koji su na istočno-južnom dijelu Zagreba imali uzorne vrtove. Nije tada bilo dovoza iz Bačke, Slavonije i iz drugih plodnih krajeva. Glavni producenti povrća bili su Bugari vrtljari, koji i danas imadu svoje vrtove na raznim stranama unutar i izvan grada. Osim toga u dostatnoj mjeri opskrbljivali su Zagreb sa povrćem i Slovenci iz okolice Brežica, Krškog, Videma i svih slovenskih sela uz Sutlu. Ove Slovence nazivahu Zagrepčani »Štajercima«. Oni su u glavnom po nedjeljama i na sajamske dane dovažali naročito krumpir, bažulj, repu i dobro tovljenu živad. Teško bi bilo Zagrebu u ono doba da nije bilo Bugara i Štajeraca. U današnje doba slovenski seljaci ne dovažaju u velikoj mjeri povrće u Zagreb, jer im jako konkurira dovoz na veliko iz Vojvodine, Slavonije i ostalih plodnih krajeva. Jasno je da su uslijed obilnog dovoza iz dalnjih strana i Bugari izgubili važnost kao producenti. Ipak naše domaćice još uvijek rado kupuju povrće kod naših Bugara, jer oni su jeftini, izim toga vrlo uslužni, a prama sirotinji uvijek dobri i darežljivi.

Mladji brat Žiga Heumer umro je 1916. u 74. godini, a stariji brat Makso umro je 1923. u 84. godini.

U društvenom životu bili su braća Heumeri revni članovi društva »Čovječnosti« i »Dobrotvora«, a izim toga rado su podupirali sirotinju.

U nacionalnom pogledu braća Heumeri bili su uvijek ispravni, pak su u najteže Khuenovsno doba glasovali uvijek za opozicione kandidate.

Makso Heumer oženio se je sa Katarinom Frankl iz Brna — Slovakinjom. Brat njenog oca Ivan Frankl, već se je početkom druge polovice prošlog stoljeća doselio u Zagreb gdje je živo sudjelovao kod osnutka raznih zagrebačkih industrija naročito Zagrebačkog paromlina, kojeg je u god. 1862. osnovao kao vlastito poduzeće, što se vidi iz starog obrtnog registra na strani 20. stavka 80. Koncem mjeseca travnja 1894. napustio je to poduzeće, koje se je od tog vremena pretvorilo u dioničko društvo, te i danas radi pod imenom »Prvi zagrebački paromlin« d. d. Nadalje je suradjivao u poduzećima: Tvornice koža i Tvornice parketa. Imao je kuću u današnjoj Praškoj ulici br. 5. Makso i Katarina Heumer imali su petero djece od kojih još dvoje živi Vilma i Viktor, ravnatelj »Sveopće vjeresijske zadruge«. Umrli su kći Ljubica koja je bila udata za vladinog savjetnika Bertolda Zwillingera u Beču, inžinir Ernest, te Dragutin, bivši ravnatelj Dioničke tiskare u Zagrebu, a kasnije potpredsjednik »Tipografije« d. d.

Žiga Heumer oženio se je sa Josipom rodjenom Betlheim, kćerkom negda poznatog zagrebačkog krznara Jakova Betlheima[4]) u Vlaškoj ulici br. 61, a na Jelačićevom trgu imao je trgovinu gotovih odijela. Njegovi sinovi bili su dr. Adolf Betlheim, dobro poznati zagrebački odvjetnik i Milan Betlheim, poznati trgovac odijela u Ilici br. 34. (Danas već obojica pokojni).

Žiga i Josipa Heumer imali su troje djece: kćerke: Nellu i Bertu ud. Kaufmann, te sina dra Roberta Heumera koji je umro god. 1918. kao član redakcije »Malih Novina« i »Obzora«.

[4]) Jakov Betlheim kao Izraeličanin dobio je prvi dozvolu za vlasništvo kuće u Zagrebu, pa je kupio kuću u Vlaškoj ulici br. 61. Uz krznarski obrt bavio se je i fijakerijom. Betlheim je bio dobar hrvatski patriota. Za najžešće madjaronske ere bana Levina Raucha oko god. 1870., on je svakom zgodom agitirao za opozicionalce. Umro je 25. veljače 1883.

Dr. Fedor Breitenfeld: (Nastavak 4.)

ZAGREB — KRALJEVSKI I SLOBODNI GRAD NA BRDU GRECH

Napokon ima još jedna odredba, koju uživa cijela gradska općina kao juristička osoba. Ona dolazi u tekstu diplome pri kraju. Ta norma ovlaštuje grad, da se na njegovom području drže sajmovi. Diploma odredjuje dva dana u tjednu t. j. ponedjeljak i četvrtak kao tjedne sajmovne dane, a istodobno dopušta redovito obično dnevno trgovanje. ... Item statuimus, quot in eadem civitate forum sollempne duobus diebus in ebdomada, videlicet die Lune et die Jouis celebretur et preterea forum cottidianum cottidie habeatur ... Grad je dakle ovom odredbom dobio sajamsko pravo (ius fori). Sa sajamskim pravom bilo je skopčano i pravo pobirati mjestovinu od robe, koja se na tržištu prodaje i pašarinu za stoku, pa je podjela ovakovog prava značila doista veliki materijalni dobitak za gradsku općinu. Osim tog direktnog dobitka uplatom mjestovine i pašarine, imala je gradska općina još i drugi dobitak doduše indirektno, no taj bio je možda još i veći od prvoga. Na ovakove sajmene dane dolaze u grad ljudi iz cijele bliže i dalje okolice i ondje prodaju svoje poljoprivredne produkte. Na taj se dakle način pomaže pitanje ishrane grada. Seljaci odnosno poljoprivredni producenti trebaju obrtničke proizvode, a te nabavljaju za dobar dio novca, koji su stekli prodajom svojih proizvoda. Tako odlazi iz grada tek maleni dio novca, a drugi veći vraća se s dobitkom u mošnje gradjana, koji su kako smo to već rekli bili u glavnom obrtnici i trgovci. To je neizravna dobit grada odnosno njegovih gradjana, koja je posljedica podjeljenog prava sajmarenja. U ostalim područjima države, koja nisu bila izuzeta osobitim privilegijama jednakim ovom gradskom privilegiju ubiru mjestovinu i pašarinu kraljevski činovnici, a prihod njen přitiče u korist kraljevske riznice.[82]

Naracija diplome svršava riječima, u kojima je gradjanima kraljevskog slobodnog grada naloženo, da čuvaju podjeljene povlastice nepovrijedjene ... custodiant inconcussas ... scilicet libertates ... Već smo rekli u diplomatičkoj analizi, da listina nema formulae sanctionis odnosno poenalis. Prema tome nam listina ne kaže ni ovdje, na koji način će biti kažnjen onaj, koji bi povrijedio ili pokušao povrijediti odnosno protiviti se odredbama kraljevskog privilegija. Povelja ne govori nigdje o načinu, na koji bi gričkí gradjani morali čuvati svoje pravice. Povijest nam je često pokazala, a i pokazuje, da su gradjani liberae ac regiae civitatis in monte Grech metropolis regnorum, znali svoje pravice čuvati, ako je to bilo potrebno i mačem u ruci.

Prema postavljenoj razdiobi dolaze sada na red norme, koje govore o pravima poljedinih gradjana.

Prva ovakova povlastica vrlo je važna i omogućuje gradjanima na brdu Grič, da na području cijele Beline države prometu svoju robu odnosno da nabavljaju za svoje potrebe sirovine. Radi se o tom, da Gričani ne moraju plaćati unutar kraljevskih granica nikakovih carina. Diploma kaže kraljevske granice ... infra regales terminos ... dakle i tu vidimo identifikaciju pojma kralja s pojmom države. Kraljevske granice to su državne granice.

[82] V. Timon op. cit. p. 258., Lanović op. cit. 256. in f. et 257.

Kralj je imao pravo ubirati različite daće, koje bi ljudi plaćali prigodom prevoza robe državom.[83] Listina nam ne nabraja, kojih se daća lišavaju gradjani, već samo kaže ... tributa in nullo loco solvere teneantur... Uzmemo li pojam riječi tributum, što znači porez, daća i sl. u njenom širem smislu, a držimo da se u tom slučaju i mora tako shvatiti, onda gradjani nijesu trebali plaćati maltarine, prevoznine i tridesetine. Nije jasno i listina, kako rekosmo, o tom šuti, jesu li gradjani grički oslobodjeni od plaćanja crkvene desetine. Po nekim autorima moralo se to oslobodjenje od plaćanja decimae posebno u privilegiju istaknuti.[84] Iz povjesnih podataka vidimo, da i u praksi nije bilo to sasvim jasno, pa nam o tomu svjedoče i borbe gričkih gradjana sa svojim crkvenim poglavarima. No te borbe treba postaviti na pravo mjesto, jer im nije bila uzrokom desetina zagrebačkog biskupa, već su različiti vlastodršci ubacivanjem zgodnih parola znali izrabiti tu okolnost u svoje političke svrhe. Desetina im je možda, koji put bila neposrednim povodom, a u većini slučajeva bila je plaštom za političke intrige što u ostalom i nije ništa novo u povijesti politike.

Kako nam diploma izričito ne ističe oslobodjenje od plaćanja desetine to po gornjem shvaćanju gradjani grički nijesu bili slobodni od te daće, već su je morali plaćati.

Druga norma ove skupine je aktivno i pasivno izborno pravo gradjana gričkih za čast gradskog suca. Gradjani mogu po svojoj slobodnoj volji i rasudjivanju izabrati kogagod im drago za gradskog suca. Prema tome može i svaki gradjanin grički biti izabran za gradskog suca. Jedina ograda kod izbora je, da moraju izabranog suca predložiti kralju na potvrdu. Izabrati mogu čovjeka odakle im drago, iz bilo kojeg staleža... undecumque voluerint..., prema tome bi teoretski mogao i stranac postati gradskim sucem. Iz toga bi mogli zaključiti, da nije potrebno, da izabrana osoba bude gradjanin kraljevskog slobodnog grada, već da ga jedino mora kralj potvrditi. U praksi ovakav slučaj nije vjerojatan, jer gradjani ne će nekog stranca, koji ni ne pozna njihove pravice izabrati, da im po tim pravicama sudi. Ugarski pravnik Timon drži,[85] da se kralj tim pravom potvrdjivanja izbora gradskog suca služio samo u početku razvoja kraljevskih slobodnih gradova. On to izvodi iz činjenice, da novije kraljevske diplome, kojima se općine dižu u stalež kr. sl. gradova, ne spominju više tog kraljevog prava. Na ovaj je način kralj muče omogućio razvoj samouprave kraljevskih slobodnih gradova odrekavši se tacite svog prava. Ista odredba nadalje dopušta, da gradjani po rasudjivanju svoje slobodne volje mogu svake godine promijeniti suca. Ne znači to, da je svake godine morao doći novi sudac, već su gradjani, ako su s njim bili zadovoljni, mogli istog suca i kroz više godina zadržati. Da je zbilja bilo tako, svjedoči nam praksa u našem gradu i brojne listine iz gradskog arhiva.[86] Toliko o pasivnom izbornom pravu gradjana za gradskog suca.

Aktivno izborno pravo nije potanje u diplomi razloženo. U listini ima samo izraz »cives«, gradjani, za one, koji biraju gradskog suca. Jesu li to svi gradjani, dakle tota communitas nije jasno. Držimo, da je u Zagrebu birala tota communitas, bar u prvo vrijeme. Zaključujemo to odatle, jer kad bi u vrijeme izdavanja listine postojala neka stalna skupina izbornika, koja bi jedina

[83] V. Lanović op. cit. p. p. 252., 253., 258., 261.

[84] V. Ibidem p. p. 266., 267.

[85] V. Timon op. cit. p. 223.

[86] V. Tkalčić op. cit. Popis zagrebačkih sudaca

mogla suca pravovaljano birati, odnosno za pasivno izborno pravo, i iz koje bi se jedino mogao sudac izabrati, morala bi to listina izrekom istaknuti. Kad listina ne navodi ni posebnu skupinu, recimo odličnijih gradjana, iz koje se bira sudac, već kaže, da mogu izabrati undecumque voluerint, onda je još manje vjerojatno, da bi izbornici bili neka odijeljena skupina gradjana gričkog slobodnog grada. To tim više, što nam listina navodi na jednom drugom mjestu posebne ljude, koji imadu prosuditi visinu i svotu otštetnog zahtjeva u slučaju razbojstva o čemu ćemo na svom mjestu govoriti, pa bi onda kod ove svakako važnije okolnosti morala to navesti, kad bi postojalo. Na povjesničarima je, da ispitivanjem vrela u gradskom arhivu utvrde faktično stanje. Ovakovo ispitivanje pojedinih okolnosti prelazi opseg našeg razlaganja i odvelo bi nas predaleko.

Sad ćemo se osvrnuti na treću skupinu pravnih pravila, a to su prema našem rasporedu dužnosti općine kraljevskog slobodnog grada na brdu Grič prema kralju.

Dužnosti počinju uvodnom rečenicom, u kojoj se kaže, da je cijela općina ...universitas vero civitatis... dakle svi gradjani dužni vršiti niže navedene odredbe.

Prva dužnost gradjana in monte Grech, što je spominje naša diploma, jest davanje vojnika kralju. Kad kralj povede vojnu na primorske krajeve, Korušku ili Austriju, gradjani grički imadu u njegovu vojsku poslati deset vojnika. Tih deset vojnika moraju biti opremljeni vojničkim oružjem. Diploma doslovce kaže ...decem milites ...cum armis militaribus apparatos..., što znači, da su to morali biti teško naoružani ljudi, a vjerojatno, da su bili i konjanici. Oružanje vojnika bilo je tada skopčano sa vrlo velikim troškom, jer je potpuna bojna oprema tako zvanog teškog oružanika bila skupa. Da je tomu tako vidi se iz okolnosti, što su samo plemići osim kraljevskih slobodnih gradova morali davati teško naoružane ljude u kraljevsku vojsku. Broj vojnika, što ih je morao slati grički grad nije za ono vrijeme bio malen. Mogli bi povući i paralelu izmedju tadanjih teških oružanika i današnjih vojnika specijalista, pa ćemo vidjeti, da broj tih specijalista u omjeru prema današnjim vrstama naoružanja takodjer nije velik. Da još bolje to ilustriramo ukazujemo na poznata »Pacta conventa« t. j. ugovor izmedju kralja Kolomana i Hrvata, koji kaže, da su Hrvati obvezali se dati svega stotinu i dvadeset vojnika, kad kralj povede vojsku.[87] Dakle kad cijela kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija šalje stotinu i dvadeset vojnika, onda nije malo za jedan grad, kad mora dati deset ljudi. Možda će netko prigovoriti ovom izvodu, da su Pacta conventa iz god. 1102. a naša diploma, da je izdana 1242. god. Tu je doista vremenska razlika od 140 godina. Nema sumnje, da su broj stanovništva i potrebe kraljevina porasle, pa da je onda i ukupni broj potrebnih vojnika morao biti veći. Upravo tim da kralj osniva kraljevske slobodne gradove i u poveljama traži od gradjana odredjeni broj vojnika povećava se i ukupni broj cijele vojske. Prema tome i ovakovom prigovoru ne bi bilo mjesta, jer je udovoljeno povećanju potrebe i broja stanovnika. Još jedan primjer, da se vidi, da deset teško naoružanih vojnika nije malen broj. Čitava stalna vojska njemačkih knezova i njemačkih crkvenih visokodostojanstvenika iznosila je u ono doba nešto preko 2000 ljudi. I tu vidimo kako je teško bilo skupiti brojnu potpuno oružanu vojsku.[88]

[87] V. Šišić Kralj Koloman i Hrvati p. 34.

[88] V. Waitz op. cit. Vol. VIII. p. 127. et sequ.

Zanimivo je, da naša povelja izrekom navedi zemlje i krajeve protiv kojih imadu Gričani dati svoje vojnike. Pod vojnom na primorske krajeve ...ad partes maritimas... mišljene su svakako borbe s Mlečićima.[89] Jednako moraju dati vojnike i u slučaju rata s Koruškom i Austrijom, no čudno je, da kralj ne traži vojnika u slučaju rata s ostalim zemljama, koje graniče s njegovom državom. Primjerice Bosnom i Srbijom, pa sa sjevernim susjedima ugarskim Česima i Poljacima. Za Bosnu i Srbiju se to dade tako protumačiti, da je skoro cijela Bosna potpadala pod njegovu vlast, a i dio Srbije, Mačva, takodjer pripada kao banovina pod njegovu vladavinu. Valjda zato ne smatra te zemlje stranima i opasnim po državne granice.[90] Listina šuti o tom tko imade gričke vojnike uzdržavati za vrijeme, dok su u ratu. Ondje se kaže samo ...decem milites mittere teneantur... naime gradjani. Analogno prema prije spomenutom ugovoru kralja Kolomana i Hrvata uzdržavali bi gradjani vojnike do Drave, a dalje bi to išlo na teret kralja.[91]

Kako su gradjani preuzeli dobrovoljno i dužnost utvrditi svoj grad, to su morali u slučaju potrebe dati i nužne ljude za obranu gradskih utvrda. Tako je osim spomenutih deset vojnika postojala i opća vojna obaveza u slučaju, da civitas in monte Grech dodje u opasnost. Zagrebačka povijest nam pokazuje, da su gradjani znali kod ovakove prilike što im je dužnost.

Druga je dužnost gričkih gradjana davanje zalaznine (descensus) kralju. Što je descensus već smo rekli. Kad kralj dodje u grad na brdu Grič, moraju mu grički gradjani dati dvanaest goveda za objed, a uz to još tisuću hljebova kruha i četiri bačve vina. Jasno da kralj ne može konsumirati tako velike količine hrane i pića, već je to služilo kao hrana i piće za cijelu kraljevu pratnju. Kad bi koji kralj ostao dulje vrijeme u Zagrebu bio je to onda vrlo veliki trošak i teški teret za gradsku blagajnu. Povijest nam pokazuje, da se to nije na sreću često dogodilo. Česti kraljevski pohodi skopčani sa takovim troškovima značili bi u ono doba financijalnu propast grada.

Na istom mjestu govori listina i o descenzu, koji pripada hercegu cijele Slavonije, kad dodje u kraljevski slobodni grad na brdu Grič. Njemu pripada polovica kraljevskog descenza, ali samo u slučaju, si sit de prole regia t. j. samo onda, ako je kraljevskog roda, a inače ne. Ta je norma ušla u listinu zato, jer su hrvatsko-ugarski kraljevi iz kuće Arpadove običavali postavljati svoju mladju braću odnosno sinove za hercege cijele Slavonije.[92] I sam kralj Bela III. bio je hrvatskim vojvodom prije nego što je postao hrvatsko-ugarskim kraljem.[93] Na ovaj način hrvatsko-ugarski kralj Bela III. nastoji svojim rodjacima pribaviti veći ugled, tim što im daje veća prava, nego što ih imadu ban i hercezi, ako nijesu kraljevskog roda.

Naredna norma to takodjer potvrdjuje. Po njoj pripada banu zalaznina samo prigodom nastupa na bansku čast. No i ta je mnogo manja od kraljevskog odnosno herceškog descenza. Iznosi samo jednog vola, stotinu hljebova i jednu bačvu vina. Osobito je naglašeno na kraju te odredbe, da taj descenzus pri-

[89] V. Srkulj op. cit. p. 164., Šišić op. cit. p. 94.

[90] V. Ibidem.

[91] V. Šišić Kralj Koloman i Hrvati pp. 98. et 99. . . . equitem armigerum de qualibet generatione predictarum, suis expensis usque ad flumen Drave, inde versus Hungariam ad expensas domini regis . . .

[92] V. Srkulj op. cit. pp. 162., 163., Šišić Pregled pp. 94., 96., 103.

[93] V. Srkulj Ibidem, Šišić Ibidem.

pada banu samo jedamput za cijelog banovanja. Kralj i herceg, si sit de prole regia, dobivaju zalazninu svaki put kad dodju u grad, dok ban samo prilikom instalacije dobiva propisani descensus. Instalacija bana važan je svečan dogodjaj. Ovakovom zgodom dolaze u grad mnogi ljudi iz cijele zemlje, pa naravno ostavljaju u gradu svoj novac. Stoga je u redu da grad pridonese za to svoj obol. Nastaje pitanje što onda, ako netko dvaput postane banom. U historiji nalazimo potvrde, da je više puta bilo, da ista osoba po dva i više puta postaje banom. Držimo, da mu i onda, kad postane drugi put banom pripada ponovno descensus. Listina kaže banu, kad nastupi čast pripada to pravo, pa zato smatramo, da je ponovni nastup jednak nastupu osobe, koja još nije bila banom.

Nešto je nejasno, što biva s hercegom cijele Slavonije, ako nije kraljevskog roda. O tom slučaju listina šuti. Ta šutnja može imati dvojako značenje ili je to slučajno izostalo ili je namjerno.

Ako je namjerno onda je pisac listine smatrao posebnu odredbu o tomu suvišnom, jer tada pripada hercegu, koji nije kraljevskog roda, ono isto što i banu. Po našem mišljenju radi se o ovom potonjem slučaju i prema tome hercegu pripada isti descensus što i banu, dakle samo prigodom instalacije. Listine često istu ličnost nazivaju čas dux totius Sclavoniae, dakle herceg, a čas banus totius Sclavoniae. Vidi se da su to u glavnom isti pojmovi jedino što se naslov dux podjeljivao za osobite zasluge.[94] Herceg je tu ujedno i ban, pa mu pripada samo banski descensus.

U listini je iza norama o descenzu dodana opet jedna povlastica. Po svom sadržaju ona ovamo i ide, pa ćemo je i mi ovdje raspraviti. Ova je povlastica usko vezana s prije navedenim dužnostima grada. Gradjani su dobili za sve nametnute im dužnosti odgodu izvršenja za vrijeme od pet godina, dok prava stupaju odmah na snagu. Uzrok toj odgodi nije teško naći. Grad je poslije provale Tatara posve opustošen i gradjani ne bi ni mogli udovoljiti dužnostima sve kad bi i htjeli. Najprije je trebalo izgraditi porušene domove, a onda je tek grad mogao misliti na dizanje utvrda i davanje descenza kralju.

Napokon se kao zadnja dužnost grada na brdu Grič kaže, da su njegovi gradjani svojevoljno preuzeli na se, da će iz vlastitih sredstava izgraditi zid oko grada. To je bila svakako najteža dužnost što su je dobili. Najteža zato što je trebalo namaknuti veće iznose novca, da se toj dužnosti udovolji, no zato su i dobre strane te najteže dužnosti velike. Zašto su grički gradjani pristali na taj teret i to dobrovoljno? Poučilo ih je iskustvo sa Tatarima što znači neutvrdjeni grada u slučaju neprijateljske provale. Nijesu to oni učinili iz neke osobite ljubavi prema izdavaču listine. Bila je to neophodna potreba grada, koju su oni mudro uvidjeli, možemo reći, da je to bio možda jedini modus vivendi za bolju i sigurniju budućnost našeg grada. Ovim činom dobile su obje strane mnogo. Jedna strana grički gradjani imadu zaštitu za svoju imovinu i živote, koju zaštitu bi nota bene morali prije ili kasnije i onako o svom trošku podići. Pametnom politikom dobili su bar kao nagradu za uloženi trud i trošak mnoge povlastice, jer su znali iskoristiti zgodnu priliku. Kralj je opet u ovom dijelu države dobio dobro utvrdjeni grad, pa je sigurnost u tom kraju povećana. U povelji kralj kaže, da su to gradjani preuzeli... ad securitatem confinii..., pa se ovi naši navodi i izrekom potvrdjuju.

S tim bi bile dužnosti iz povelje posve iscrpene.

[94] V. Smičiklas op. čit. doc. 153. p. 170... Dionisius dux et banus... doc. 155. p. 172... Dionisius banus totius Sclavoniae.

Iza dužnosti po našem rasporedu dolaze na red oni propisi, koji, kako već rekosmo, idu i u kazneno pravo i u civilne obveze. Napomenuli smo, da su ti propisi takodjer od važnosti za prihode gradske blagajne.

Prvi propis o kom ćemo ovdje govoriti je ujedno i prvi posebni propis što nam ga listina spominje. Ta odredba doduše sadrži zajedničko pravo sviju gradjana, pa bi se o njoj moglo i u onoj skupini govoriti, no čini nam se ipak zgodnije, da zbog njenog kaznenopravnog karaktera govorimo ovdje o njoj zajedno s ostalim takovim odredbama. Ovaj se propis odnosi na razbojnički napadaj na gričke gradjane. Naime ako tko napadne gradjane civitatis in monte Grech na području Ugarske, Dalmacije, Hrvatske ili Slavonije, imade gospodar zemlje (dominus fundi), na kojoj se zbio zločin, najprije procjeniti nastalu štetu, a onda isplatiti oštećenom gradjaninu naknadu. Ne želi li isplatiti ustanovljenu štetu mora izručiti zločinca. Procjena se obavlja... iuxta arbitrium bonorum virorum et sacramentum concivium ad hoc electorum. Dakle u svrhu procjenjivanja nastale štete valjalo je izabrati posebne gradjane. Ti za to izabrani gradjani morali su prisegom potvrditi, da je šteta doista odmjerena po sudu valjanih muževa t. j. da je pravedna.

Otšteta se plaća u novcu. Listina to izričito kaže... estimata quantitate pecunie... Iz ove okolnosti možemo osim pravnog učinka same norme izvesti i zaključak ekonomskog značenja njenog. Plaćanje otštete ili kakove globe u gotovom novcu znak je višeg prometnog shvaćanja i dokazuje trgovačko-obrtnički karakter našeg grada. U ono su vrijeme inače na području kraljevina mnoge naknade procjenjivane i plaćane u naravi.[95]

Rekli smo, da procjenu vrše gradjani u tu svrhu izabrani. O izboru tih muževa naša listina ništa ne govori. Iz riječi... ad hoc... u tekstu listine nije jasno da li se taj ad hoc odnosi na svaku pojedinu procjenu posebno ili opet se taj izraz općenito odnosi na pojam procjene prilikom svakog ovakvog zločinstva. Nadalje ne znamo jesu li ti ljudi bili izabrani doživotno kao procjenitelji ili bi ih gradjani birali na neki dulji odnosno kraći rok. Najvjerojatnije nam se čini, da su bili izabrani na neki stalno odredjeni rok. Možda je njihov izbor i trajanje časti padao u isto vrijeme kada i izbor gradskog suca. Jednako nije iz diplome vidljivo tko je te ljude birao, dali gradski sudac ili gradjani, a nije li i gospodar zemlje (dominus fundi) na kojoj se zločin desio, morao imati izvjesni utjecaj na taj izbor, kako bi se njegovi interesi što bolje i pravednije zaštitili. U tom slučaju t. j. da i dominus fundi tu odlučuje držimo, da je on tada izmedju skupine u tu svrhu izabranih gradjana mogao odabrati nekolicinu njih kao osobe svoga povjerenja i na taj način dobiti garanciju, da će prilikom procjenjivanja njegovi interesi biti dovoljno zaštićeni. Po našem mišljenju postojao je niz osoba, koje su se u tu svrhu zaprisizale, a onda bi interesirane stranke izmedju njih odredile za konkretan slučaj najpodesnije ljude.

Ova je ustanova jasan dokaz za našu ranije postavljenu tvrdnju, da se kazneno pravo u našoj listini, a naravno i u cijelom tadanjem pravnom poretku promatra više s privatno-pravne nego li javno-pravne strane t. j. da se više gleda na privatno-pravni odštetni zahtjev i materijalno zadovoljenje oštećenika, nego na javno-pravne potrebe i svrhe kažnjavanja.

(Nastavit će se)

[95] V. Timon op. cit. p. p. 458, 459, 461 etc.

KAPTOL I NOVA VES U ZAGREBU

Stoga naloži kralj Vladislav god. 1500. nasljedniku biskupa Osvalda Tusza biskupu Luki, da imade sa onih Osvaldovih 10.000 forinti ne samo crkvu već i biskupov dvor popraviti. Međutim je biskup Luka kupio za polovicu Osvaldovih novaca za čazmanski kaptol kaštel Svibovac, dok je onih 7000 forinti, što ih je biskup Osvald ostavio za podignuće dvaju zvonika, predao tadanji kaptolski čuvar Ivan Jalšić kardinalu Tomi Bakaču. Radi toga ga baci biskup Luka u tamnicu. Ipak je biskup Luka mnogo učinio za poljepšanje crkve u nutarnjosti, podigao je dva nova žrtvenika, crkveni krov uredio i podigao jedan zvonik. Budući da su učestale provale turske u hrvatske zemlje, pobojao se je i biskup Luka za prvostolnu crkvu i biskupski grad. Stoga je odlučio utvrditi i povećati biskupski grad i opasati jakim zidinama crkvu. Ali pri tom je smetala župna crkva sv. Emerika, pa je stoga zamolio papu, da mu dopusti porušiti ovu crkvu. Papa mu usliša molbu. Jedva što se je toga posla prihvatio, umre godine 1510., ali je ostavio 16.000 zlatnih dukata, da se taj posao dovrši.

Poslije smrti biskupa Luke, postade zagrebačkim biskupom kardinal Toma Bakač, koji se nije mnogo brinuo za poljepšanje crkve, već je utvrdio biskupov grad i podigao pred crkvom za obranu jake zidine, koje su stajale sve do najnovijeg vremena.

Prigodom borba između kralja Ferdinanda i Ivana Zapolje, provalile su čete Ferdinandove pod generalom Nikolom grofom Thurnom godine 1529. i u Zagreb i tom zgodom razorile sve kanoničke kurije na Kaptolu, porušile gornju stranu kule, što ju je pred crkvom sagradio kardinal Bakač, upalile krov crkve i porušile desnu stranu crkvenoga pročelja i polovicu zvonika. Tada je bio zagrebački biskup Šimun Erdödy, koji nije krova na crkvi popravio. I tako ostade crkva bez krova 60 godina.

Istom biskup Ivan Kranjčić prozvan Moslavački († 1584.) ostavi u svojoj oporuci u svrhu, da se ponovi krov na prvostolnoj crkvi, 820 forinti i 100 talira. Krov dovrši godine 1590. biskup Gašpar Stankovački, ali ga je pokrio sa dašticama (šindlom).

Nova nesreća zastigne prvostolnu crkvu na drugi dan po Duhovima godine 1624., kad je u 9 sati na večer udario grom u obnovljenu prvostolnu crkvu, zapalio krov i srušio veliki križ, koji se je nalazio na krovu nad svetištem i pao u svetište. Pri tom nastao požar, koji je uništio prekrasni žrtvenik, što ga je podigao biskup Osvald, a pored njega dva

manja žrtvenika. Tom je zgodom zahvatio požar i toranj i rastopio sva zvona. Zahvatio je i biskupski grad i na njem mjestimice štete učinio.

Tadanji biskup Petar Domitrović nije imao novaca, da bi sam mogao popraviti sve štete, stoga se obrati na hrvatsko plemstvo i mogućnike, da mu pomognu. Biskup je doista ubrao dosta novaca, ali ga smrt zateče prije nego je započeo popravljati crkvu. Taj posao obavi istom njegov nasljednik biskup Franjo Ergeljski Hasanović. Biskup Hasanović zajedno sa Kaptolom učini ugovor 20. siječnja 1628. sa kranjskim graditeljem i vajarom Ivanom Abertalom, da sve te štete popravi. Sav je posao dovršio graditelj istom godine 1632., te bi crkva na novo posvećena 19. prosinca 1632. radi biskupove bolesti po Ivanu Tomku Mrnaviću, bosanskom biskupu i kanoniku zagrebačkoga kaptola. Kad bi ovaj posao dovršen, učini biskup Hasanović sa spomenutim Abertalom novi ugovor 12. siječnja 1633., da podigne novi toranj (zvonik). Gradnja zape radi nesuglasica sa kanonicima i jer nijesu kaptolski kmetovi htjeli badava kopati temelje zvonika ni dovažati u Zagreb građu. Biskup svlada ipak sve poteškoće, nu ne dočeka, da bude zvonik posve gotov. Biskup je umr'o godine 1637., a zvonik je bio posvema gotov istom godine 1643. Poslije smrti biskupove učiniše kanonici 4. rujna 1643. još ugovor sa graditeljem Abertalom da metne kubu na zvonik, te mu platiše za taj posao 500 forinti i 30 vedara vina.

Nasljednik Hasanovićev Benedikt Vinković odluči stolnu crkvu poljepšati sa velikim portalom, te se za ovo djelo pogodio sa Abertalom. Kad se je djelo najbolje započelo raditi, zateče biskupa smrt god. 1642., te su ta vrata bila dovršena istom godine 1673. po kanoniku Vukoslaviću. Međutim zastigne 29. ožujka 1645. prvostolnu crkvu nova nesreća. Toga je dana buknula u Gričkoj općini silna vatra, koja zahvati i kaptolsku općinu. Tom zgodom izgori sav krov na prvostolnoj crkvi i zidovi na raznim mjestima popucaše. Budući da se nije krov popravio, sruši se 27. studenoga 1646. cijeli crkveni svod i uništi pet crkvenih žrtvenika (sv. Križa, sv. Franje Serafinskoga, sv. Doroteje, sv. Pavla i sv. Svetih), stolicu biskupovu kraj velikoga žrtvenika, stolice kanoničke i prekrasno pjevalište (kor) sa orguljama.

Sve su te štete bile popravljene u glavnom za biskupa Martina Bogdana († 1647.), a njegov nasljednik biskup Petar Petretić dade cijelu crkvu prekriti opekom, koja je bila prije pokrita dašticama (šindlom). On je posvema uredio crkvu godine 1665. Godine 1683. dade biskup Martin Borković pokriti zvonik po kotlarskom majstoru Jurju Schweigeru olovom, a godine 1792. biskup Maksimilijan Vrhovac bakrom.

Posljednji udarac zastigne prvostolnu crkvu prigodom velikoga potresa 9. XI. 1880. Sve štete bile su popravljene za nadbiskupa Josipa

Mihalovića († 1891.) i podignuta dva veličanstvena tornja. Konačno je bila zidna ograda pred crkvom odstranjena.

2. u novoveškoj općini (župi): a) Župnu je crkvu sv. Ivana Krstitelja u Novoj vesi podigao arciđakon gorički Ivan godine 1348. Ova je crkva postala u 18. vijeku toliko trošna, da je njen župnik Mihalj Sinković (od godine 1782.—1803.) pokrenuo pitanje o gradnji nove crkve. Započeo je gradnju godine 1785., posvema je bila dovršena godine 1802., a posvećena 1. svibnja 1803.; b) Sa sjeverne strane župne crkve sv. Ivana prizidana je bila kapelica sv. Elizabete, majke sv. Ivana, koja je imala sa zapada posebna vrata. Spominje se prviput godine 1692. Kad je bila iznova sagrađena župna crkva, iznova je bila sagrađena i kapela sv. Elizabete, samo što sada vode u nju vrata iz svetišta župne crkve; c) Kapelica žalosne Majke Božje sagrađena je bila godine 1763. nekako u sredini Nove vesi uz cestu; d) Crkvica sv. Dižme na početku Nove vesi uz cestu. Crkvicu je ovu dao sagraditi o svom trošku župnik u Selima, kasniji zagrebački kanonik i apoštolski protonotar Ivan Zebec (od godine 1705.—1729.); e) Kapela Isusa raspetoga na Mirogoju.

Župa sv. Emerika i kasnije župa sv. Marije kaošto i župa sv. Ivana Krstitelja imale su svoja groblja. Najstarije je groblje bilo, koliko danas možemo doznati, u kaptolskoj župi ono, koje je bilo kraj nekadanje crkve sv. Emerika na današnjem kaptolskom trgu, te se prostiralo do današnje ulice Opatovine. Ovo je groblje bilo napušteno, kad je bila župna crkva sv. Emerika porušena godine 1511. i kad je postala kaptolskom župom crkva sv. Marije. Na zapadnom dijelu ovoga groblja podigli su doskora (u 16. vijeku) svoje kurije neki kanonici i svoje kuće neki svjetovnjaci, dok je veći dio ovoga groblja ostao sve do danas kao trg pred prvostolnom crkvom. U isto vrijeme kad je bilo napušteno ovo groblje, osnovano je novo groblje oko nove župne crkve sv. Marije. U ovo su se mrtvaci pokapali sve do konca 18. vijeka. Posljednji su grobovi bili sa ovoga groblja odvezeni nedavno prigodom gradnje nove zagrebačke tržnice. U 19. su se vijeku pokapali kaptolski mrtvaci na novoveškom groblju. Kanonici i imućniji ljudi pokapali su se redovno u crkvama ili u prvostolnoj crkvi ili u crkvi sv. Marije ili katkada i u franjevačkoj crkvi.

U župi sv. Ivana Krstitelja u Novoj vesi bilo je najstarije groblje osnovano godine 1348. oko novo podignute župne crkve. I u ovo su se groblje zakapali samo siromašniji ljudi iz novoveške župe, dočim su se imućniji ljudi i svećenici pokapali u crkvi. Ovo je groblje postalo u drugoj polovici 18. vijeka za pučanstvo ove župe pretjesno, a pored toga napuštao se i u Zagrebu pomalo običaj da moraju groblja ostati uz župne crkve. Stoga se poče ozbiljno raditi o tom, da se za novo groblje nađe

zgodno zemljište i da se preuredi. Takvo pronađoše kraj kapelice sv. Tome, što ju je godine 1724. podigao nekadašnji župnik novoveški Tomo Plešćić. Ovo je groblje bilo otvoreno godine 1786. U tom se groblju pokapali mrtvaci župe novoveške i župe sv. Marije sve do god. 1876.

Godine 1876. osnovala je zagrebačka gradska općina jedno zajedničko (centralno) groblje na Mirogoju, gdje se pokapaju mrtvaci svih zagrebačkih rimokatoličkih župa i svih vjeroispovijesti, ali imade svaka vjeroispovijest svoj posebni odio za svoje mrtvace.

Župne su dvorove (stanove) imale župe crkve sv. Marije na Kaptolu i sv. Ivana u Novoj vesi. Prvi župnici sv. Marije stanovali su po svoj prilici u nekadanjem cisternitskom samostanu. Kasnije bila je određena za stan župnika posebna zgrada na Dolcu. Ova je zgrada bila porušena nedavno prigodom gradnje nove zagrebačke tržnice zajedno sa cisternitskim samostanom. Župni se dvor u Novoj vesi spominje prviput godine 1669., premda je davno prije postojao. Župni je dvor u Novoj vesi mijenjao svoj oblik, jer su ga popravljali sami župnici, najviše Mihalj Brukec god. 1696., Pavao Turković (od godine 1738.—1761.), Mihalj Fr. Sinković (od godine 1782.—1803.) i Franjo Vojaković. U dvorištu ovoga dvora bio je na glasu zbog osobito dobre vode zdenac.

IV. SVEĆENSTVO U KAPTOLSKOJ ŽUPNOJ CRKVI.

Iz župe sv. Emerika poznati su nam ovi župnici: Martin oko g. 1417., koji je imao prepirku sa zagrebačkim prebendarima radi darova, što su ih prebendari ubirali, kad su išli s »križićem« po kućama na Kaptolu i Opatovini u oči svetih triju kralja, — Juraj oko g. 1481., koji je bio podjedno prebendar stolne crkve, htio si prisvojiti neka prebendarijska i altarijska zemljišta u Vlaškoj ulici, pa se stoga parbio sa biskupom Osvaldom; — Toma oko g. 1501.

Iz župe sv. Marije poznati su nam ovi župnici: 1. Juraj Vyrfel, kanonik zagrebački i arcidakon varaždinski, bio je i latinski pjesnik oko g. 1569., — 2. Nikola Jelkoczi sjemenišni prefekt, kanonik kantor oko g. 1622., ali je mjesto njega obavljao sve župničke poslove njegov kapelan Juraj Vlahović, — 3. Mihalj Korašić kurator i kapelan crkve sv. Marije oko g. 1630., — 4. Matija Bradičić oko god. 1634., — 5. Ivan Tomašić, g. 1663., pomagali su mu Ivan Stipanić, substitutus parochus, Franjo Borković, Nikola Greguričević aliter Vrabec, successor constitutus pro tempore eccl. S. Marine virginis, Petrus Klasan, viceparochus, Matija Leder; Ivan Večerin, — 6. Juraj Selegović g. 1664., pomagali su mu Ivan Pribičević, čazmanski kanonik, i prebendar Matija Sardenić, — 7. Ambrozij Monte g. 1665.—1668., pomagali su mu

Matija Bačić, Ivan Večerin, kanonik Jakov Thudor i Juraj Orehovački kanonik čazmanski, — 8. Ivan Večerin od g. 1668.—1672., pomagali su mu Juraj Kušeković, Mihalj Bunkec, Martin Blažeković, Franjo Borković, Mihalj Brukede, Clirus Wassermann, — 9. Ivan Stipanić administrator od g. 1672., pomagali su mu kanonici zagrebački Gašpar Vuk i Mihalj Jambreković. Za vrijeme od 1675.—1704. nijesam našao podataka. 10. Jeronim Tomadelli, 11. Matija Kendel od g. 1707.—1723., pomagali su mu Sigismund Sišinački, koji ga je zamjenjivao kao župnik 1707. i 1708., Wolfgang Schiller, Ivan Gašparić prebendar, Nikola Ledinski, Ivan Sirovica prebendar, Štefan Škerlec kanonik, Mihael Sopić prebendar, Ivan Podvorec, Nikola Ugrinčić, čazmanski kanonik lector, Nikola Demšić, Matija Domladovec, Georg Pensaić čazmanski kanonik cantor, Ivan Milić, Petar Topolovec, Marko Marcelović, Josef Zettek prebendar i kanonik čazmanski, Gabriel Dolovac, Ivan Pasanović, Anton Muggyer, Juraj Brezarić kao kapelan 1721., Nikola Mihanović, Nikola Srebrić, Mihalj Špolarić prebendar, Matija Galović, Ivan Lukinić, Stanislav Pepelko, kanonik, i Martin Pavletić, 12. Mihalj Petrašić od g. 1724.—1737., prije bio magister seminarii, pomagali su mu Adam Stepanić, magister seminarii, Ivan Romanović, Petar Borošić, Juraj Loparić, Ivan Lepošić, Tomo Kovačić prebendar, Nikola Magdić, Andraš Mičković, Marko Slanec, Protulipac, Juraj Klasnić, Toma Malović, magister seminarii, Pavao Biljan, Mihalj Petretić i Juraj Berković prebendar; 13. Marko Mihaljević od g. 1737.—1741., pomagao mu Pavao Sikuten, — 14. Juraj Delinić od 1742.—1743., pomagali su mu Štefan Raffay prebendar, D. Jelušić i Nikola Tergovčić, — 15. Nikola Skalia od g. 1743.—1754., pomagali su mu Dolovec, Georg Klasnić, sacerdos Xenodochii, bio g. 1753. substitutus parochi, Nikola Tergovčić Franc. Ausich, Ivan Jelušić, kanonik zagrebački, Ivan Bojniković, presbyter in Xenodochio Matija i Nikola Sučić, Ivan Vaggyon, kanonik čazmanski, Juraj Petras, Mihalj Petretić, petrinus Xenodochii, Adam Rüss, Ivan Krajačić, Juraj Miholić, director Xenodochii; Štefan Saić, Nikola Pavun g. 1752. bio parochi substitus, Franc. Matthay, presbyter Xenodochii i Juraj Bišćan, — 15. Baltazar Matković, kanonik čazmanski i hrvatski književnik od g. 1754.—1773. Napisao je: Naručna knjižica navuka keršćanskoga (Zagreb 1770.) i Sermones morales super dominicis totius anni (po I. B. Campadelliju, Zagreb 1770., 2 sv.). Pomagali su mu Juraj Turčinić, Franc. Georg Clody, sacerdos Xenodochii, Petar Krivošić, Nikola Kapelle, Mihalj Clody, Matija Sever, Matija Sudetić, Franc. Dragun, Toma Dragun, Štefan Dragun, sacerdotes Xenodochii, Georg Mikulić, kapelan, Nikola Stojković, Leopold Plusko pater, Mihael Belavić, Ivan Bistricki, Ivan Fabešić, Franc. Karasman, prebendar, Petar Sopetić, Jakov Marčić, Nikola Mejaški, kapelan, i svećenici iz bolnice (Xenodochii) Emerik

Ternulić, Ivan Tomec, Ignacij Jurinić, Nikola Čavlović, Ivan Zebić, Pavao Hadun, Ivan Špišić i Ivan Kuril. — 16. Matija Georg Ašperger od g. 1773.—1788., pomagali su mu Ivan Benečić, Štefan Dornberg, profesor, Matija Grum kapelan, Andrija Blašković, Ivan Deverić, Franc. Sibeneg cooperator, Kozarić, Nikola Viroslavić, Franc. Brezak, Juraj Čop, Baltazar Kapčić, Ivan Vitković profesor akademije, Maksimilijan Chiolich, Pavao Adamić kapelan, Adam Baričević, Ivan Benečić, Maksimilijan Verhovac i Anton Ivanošić.

Car i kralj Josip II. dokinuo je kao posebne župe naredbom od 1. XI. 1788. župe sv. Marije, sv. Ivana i sv. Petra, a njihove funkcije preuze stolna crkva, gdje bude namješten za sve tri dokinute župe jedan župnik, takozvani parochus cathedralis. Takvim postade novoveški župnik, 17. Mijo Ksav. Sinković († g. 1803.). Kad su bile 1. V. 1790. opet uspostavljene kao samostalne župe župa sv. Marije, sv. Ivana i sv. Petra, postao je župnikom župe sv. Marije 18. Adam Baričević. Rodio se u Zagrebu 12. IX. 1756. Gimnaziju je svršio kod Isusovaca u Zagrebu i odlučio u taj red stupiti. Ali kad je bio ovaj red raspušten, otišao je god. 1774. u Beč, gdje je učio filozofiju i teologiju. Svršivši nauke, postade kapelan u Pakracu. Odanle dođe kao profesor poezije na zagrebačku arcigimnaziju, gdje ostade 8 godina. Iza toga postade župnik u župi sv. Marije u Zagrebu, za koju si je stekao lijepih zasluga. Kad je g. 1803. biskup M. Vrhovac opet pripojio župu sv. Petra katedralnoj župi sv. Marije, bi premješten Baričević kao župnik u Brdovac, gdje je umro 21. III. 1806. Baričević je bio vrlo naobražen čovjek i poznat izvan domovine, osobito poradi svoga lijepoga latinskoga stila. Bio je član akademije u Napulju i Torinu, a dopisivao je sa članovima sveučilišta i akademija u Pešti, Beču, Pragu, Petrogradu, Rimu, Pisi, Paviji itd. Ruska mu carica Katarina II. dade preko petrogradske akademije zlatnu spomen kolajnu i razne skupocjene knjige. Većina njegovih djela, što ih je pisao u latinskom i hrvatskom jeziku, nije štampana i pomalo ih nestaje. Najznamenitija su mu djela »Historia literaria Croatiae« i »Comentarius de scriptoribus patriae.«

Kad je g. 1803. biskup M. Vrhovac opet pripojio župu sv. Petra katedralnoj župi sv. Marije, postade župnikom dosadanji župnik župe sv. Petra Matej Fergić, čazmanski kanonik, od g. 1803.—1813. Njega naslijedi kao administrator parochiae cathedralis Franciscus Sufflay od g. 1813.—1815. i Venceslav Bartol Vuzelini od god. 1815. dok nije bila 4. V. 1823. župa sv. Petra odijeljena od katedralne župe sv. Marije.

(Nastavit će se).

Umjetnost Zagreba u mjesecu aprilu 1935 godine

Jesenski i proljetni Salon kod nas znače samo dva imena jednog kontinuiteta, koji započimlje u jesen — tamo krajem septembra — i traje — bez prekida — do kraja mjeseca juna. Izložba zamijenjuje izložbu. Kao u kinu, na stijenama Salona izmijenjuju se slike raznih vrijednosti, a u izlozima ili na ulazima nova imena novih izlagača.

Pored »Umjetničkog paviljona« — danas uglavnom rezervisan za elitu, — pored Salona Ulrich i Šire, kao naročitu novost treba napomenuti »Zadružni Salon Pripomoćne Zadruge likovnih umjetnika u Zagrebu« u Ilici 54. Prostorija je ugodno smještena i ukusno drapirana s dosta umjetnog svijetla, koje je spretno raspodijeljeno. Izložbe su u njemu permanentne, a slike se mijenjaju svakog mjeseca.

Od 3 IV do početka maja u Salonu Ulrich bile su 3 izložbe, u Zadružnom Salonu 1, i u Umjetničkom paviljonu 1 izložba.

Početkom maja zajednički su kod Ulricha izložili Osječani: keramiku M. Plazeriano i slike J. Zorman. M. Plazeriano radi solidno, s izgrađenim ukusom, dobrom stručnom spremom i lijepim umjetničkim shvaćanjem. Većina izloženih predmeta spada u područje umjetničkog zanata; ali se, s uspjehom, ogledala i na proizvodima figuralne skulpture s materijalom u glini. Najbolji njezin figuralni rad »Šetnja« — (muška i ženska figura znalački i sigurno komponovani) — otkupio je Muzej za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu. Izvedba do u detalje daje osnovnoj zamisli dojam otmenosti. Forme su dobro izražene; silhueta mirna; dikcija jasna; fraziranje logično i sočno.

U umjetničkom obrtu izbacila je nekoliko doza, pepeonica, tanjura i bonbonijera, s mnogo ukusa, dobrog shvaćanja forme i razmjera, pored sve iskrene jednostavnosti u zanatskoj izvedbi.

J. Zorman ispoljio se kao solidan i zdrav talenat. Smirenom paletom izbjegava krič, ne uzima jeftine adute da s njima nadomjesti slikarske vrednote. Radi s četvrtom dimenzijom (zračnom perspektivom). Prirodu slikarski aklimatizuje, ali je ne izobličuje.

Madona, kao fresko, nije mu uspjela. U »Djevojčici« uspio je da s finom intuicijom akcentuira tipičnost karaktera i izvuče skladan štimung. »Dečko s ulice« nema u licu one jezgrovite izražajnosti, ali u štimungu, stavu i držanju lijepo je podcrtana sva dramatika izvorne zamisli — iluzija života koji je zaglibio prije no što je i započeo.

No glavno područje Zormanova rada su »prirode« i »osame«. U »krajinama« obilno iskorišćava plain-air, u »Cvijeću« bogatu harmoniju boja, izbijanje štimunga i usklađivanje akorda i tonskih valeura u svojoj harmoničnoj paleti.

Znalački i sigurno upotrebljuje i luminističko dejstvo za rastvaranje boja i komponiranje štimunga koje iz motiva umije vješto da izbija.

Plazerianu i Zormana zamijenio je slikar F. Maurahers izložbom »Dalmacija u slikama«. Izvoran talenat, bez Pariških »izama«, s vlastitim žargonom u slikarskom izričaju. Iluziju dočarava slikarskim sredstvima. Daleko je od toga da je nasilno modeluje debelim naslagama boja, u kojima je jedino uočljivo razorno dejstvovanje neslikarskog »špahtla«. Horizonte ne ispunjava izmišljenim oblacima koji sa stvarnošću nemaju veze, a mogućnost svog opstojanja demantuju i pred laikom.

»Čempresi i masline« obiluju zrakom i svijetlom; »Stari most« snažna je vizija misaono ukomponovane osame. »Pećine« (39) snažno interpretiraju zasjenke, a ističu finom dikcijom problem koloristička devalvacije u zasjencima, bez neposrednog dejstva svijetla i sunca.

Najbolje izražena mu slikarska iluzija o našemu moru dobila je vidan dokumenat u slici »Masline« (43). Sve je spontano, prirodno, jednostavno, a opet jezgrovito, jasno i sočno podcrtano.

Pretstavio se kao dobar talenat, sa solidnim znanjem, uravnoteženom ambicijom i sigurnim svladavanjem zanatske spretnosti.

Treći izlagalac u Salonu Ulrich bio je Rus Aleksej Hanzen, seriozan umjetnik, ženijalni majstor morskih štimunga i profinjeni vizioner plenerskih maglica koje prezasićuje svijetlo. Prirodan je. Perspektiva mu je duboka, spontana, logička, i znalački izvedena. Nije modernist. Ali je vrlo dobar i jasan slikar, iako mu nisu sve izložene slike bile kvalitativno iste vrijednosti.

Majstor boja primijenjuje ih s lakoćom k onom štimungu kojeg u njemu proizazivaju momentana raspoloženja morskih iživljavanja. Napose rijetki su mu premci u dočaravanju iluzija vode, koja na njegovim platnima vizuelno prolazi više naturalistički sve one pojave kojima izobiluje naše more.

Majstor je u graduaciji planova, koje izgrađuje znalački, svijesno, sigurno, i s vanredno profinjenom muzičkom intuicijom. »Izlaz mjeseca«, »Jutro u Dubrovniku«, »Večer u Dubrovniku«, »Ocean«, »Zapad sunca«, »Pećine kod sv. Jakoba«, »Valomet« (4), »Večernje sunce« itd., sve snažne interpretacije dubokih doživljaja vizuelne muzike koju usklađuju raskošni efekti primorskog sunca kroz bogatu paletu Hanzenova kolorističkog shvaćanja. Ima i slabijih stvari, ali nikad na razini prosječnosti.

Zadružni Salon nije započeo pod srećnim »auspicijama«. Mnogo umjetnika podcijenilo je izložbu, pa su objesili na stijene već davno poznate, a još neprodane stvari. Ta okolnost tereti »umjetnički odbor« u kome sjede i jedan slikar, i jedan vajar. Oni nisu smjeli dozvoliti ovakove neukusnosti. Međutim nije bez zanimivosti, da g. slikar iz žirija ne izlaže u Salonu u čijem odboru sjedi.

Odbornici su se obilno poslužili svojim privilegijem, pa su izložili i iznad kolicnika kojeg su izmjerili za ostale »smrtnike« — sučlanove.

Kao nove dobre talente salon je izbacio Ljudmilu Karagodovu, odličnu interpretatorku kolorističkih šara u ruskom žargonu Maljavinove palete, i s dobrim osjećajem forme, te Ljubu Trbojević-Servaci s dubokim, ženskim shvaćanjem duševnosti u svojim portretima. Sigurno raspolaže bojom, koju komponuje vješto i znalački. Figure shvaća ženski, s puno esprija, topline i nježnosti. Obećaje se kao dobar portretist. I Ivo Auer ima dobru erudiciju i živahan temperamenat, s mnogo smisla za individualnu karakteristiku.

Na prvoj ovoj izložbi Salona glavnu riječ vodio je Petar Orlić. Prirodan je. Vizije sažima sigurnim shvaćanjem i sa solidnim uravnoteženim znanjem, da tako potstakne uvjerljivost realne mogućnosti. Stiborsky Mary dala je jednu fino profiliranu i dobro zahvaćenu glavu dječaka.

Plastika je izvornija od slikarstva. Dominira Škarpa svojim finim radovima u drvu i širokim zahvatom u isticanju karakternih forma. Frais Rudolf razvija se u dobrog portretistu. Spieler Rudolf ima smisla za interpretaciju u diferenciranju forma. Dujmović Šime jači je u visokoj, no u sitnoj plastici.

Ova akcija Pripomoćne zadruge likovnih umjetnika u Zagrebu svakako je vrijedna da bude iskreno pozdravljena od svih prijatelja umjetničkog stvaranja, koje gravitira k Zagrebu kao k svome prirodnome centru. No da ta akcija stvarno i uspije, da u našem umjetničkom životu dosegne onu ulogu koju treba da izvršuje, potrebna je iskrena i tijesna saradnja i uprave Zadruge i samih umjetnika. Žiri za ocjenjivanje radova, koji će se izlagati, treba da obrazuju ljudi stručni, s punom kvalifikacijom za struku, a nikako umjetnici, koji idu već samim svojim individualnim umjetničkim naziranjem u raskorak, i nikada jedan spram drugoga ne mogu da budu objektivni, a najmanje, ako se uzme u obzir i konkurencija iskreni i nepristrani. No ne smiju da odlučuju ni diletanti, koji su vidjeli 4—5 izložaba, prelistali jedan »Handbuch«, i pročitali desetak tuđih kritika. Jer u rukama žirija leži i sudbina umjetnika, ali i sudbina same umjetnosti. Izložbe su najbolje svjedočanstvo, kakov duh vlada u Zadruzi. Umjetnici pak moraju sami cijeniti izložbe svoje Zadruge i izlagati samo svoje najbolje tvorevine. Jer umjetnički vaspitana publika grada Zagreba nema računa da na izložbama reminiscira neprodane »bofle« gospode umjetnika, pa makar ti »restli« potjecali i od Jose Bužana, a ne samo od g. Slavka Tomerlina i drugova.

U Umjetničkom paviljonu otvorena je II izložba Zagrebačkih umjetnika: Izložili su: Aralica, Beraković, Detoni, Gecan, Glumac, Grdan, Job, Jovanović Stanoje, Kljaković, Kokotović, Krizman, Mujadžić, Papp,

Parač, Perić, Postružnik, Režek, Ružička, Svećnjak, Šenoa, Šestić, Šimek, Šulentić, Štetić, Tabaković, Tartaglia, Tiljak, Trepše, Uzelac, slikari, Antunac, Augustinčić, Bohutinski, Cota, Juhn, Kerdić, Lozica, Matijević, Meštrović, Radanš i Turkalj, vajari.

Nisu to ni izdaleka svi Zagrebački umjetnici, a najmanje najbolji, kako se to rado reklamira. Pustimo po strani specijalni »tercet« Ba-Be-Mi! Ali tu manjka jedan Mirko Rački, od kojeg bi mnogi izlagaoci mogli štošta da nauče, pa Orlić, Uzorinac, Kumar, Nasta Rojc, Cata Dujšinova, Oto Antonini, Milenko D. Gjurić, Bojničićka, Renarić itd., da ne nabrajam sve od slikara, a Kršinića, Frangeša i Škarpu od vajara.

I nehotice mi se namiče slutnja, da je to opet jedna interesno povezana grupacija u kojoj središno žarište obilježava interesna sfera »Moderne Galerije«. A to nije ispravno. Jer, ako je to izložba Zagrebačkih umjetnika, onda ne može da se uskrati na njoj sudjelovanje nijednom umjetniku koji se pribraja sferi središnjice u Zagrebu, a koga žiri, u kome nema umjetnika koji sami rade na stvaranju umjetnosti, kao vrijedna povoljno ocijeni. Umjetnosti najviše škodi klikarstvo; a ovi pokreti oko spašavanja i unapređivanja naše umjetnosti dosada su se izjalovili samo zato, što je svaku plemenitu zamisao ubrzo prigušilo koterijaštvo grlatih hermafrodita s bučnom reklamom, a slabim proizvodima svog umjetničkog individualiteta. Ovaj pokušaj trebao bi se već iz početka očistiti ovakovih okova, da ih ne zaguše onda kad se budu najmanje nadali.

Sama ovogodišnja izložba prema lanjskoj ukazuje na vidan napredak. Naročito se ističe vanredno misaono i umjetnički razgrađeno fraziranje M. Detonija, snažna ekspresija i koloristička dikcija V. Gecana, dobro napredovanje Stanoja Jovanovića, vanredno lijepo izrađena i umjetnički zaokružena fizionomija Postružnika Ota, i lijepo fraziranje s čistim akcentima Đure Tiljka. Uzelac je odličan u boji i formi, no sve ostaje nedovršeno, i namiče nam dojam vanredno fine skice.

U vajarstvu, uz Meštrovića, sve snažnije izbija smionošću baročnih kombinacija s sklasičnom vrijednošću Antun Augustinčić, dok Radauš Vanja u svome dijalektu interpretira velikog Rodina.

I drugi su dali vrijednih stvari. Jedne više, druge manje dobre. No prostor nam ne dopušta, da se s njima podrobnije pozabavimo. Čisto Zagrebačkim slikarom ostao je prof. dr. Branko Šenoa, s nekoliko spretno u boju prenešenih grafika koju interpretira na svoj način. Ovaj put je i prof. Tomislav Krizman ostao na čistom terenu grafike.

Izložba je zapremila sve prostorije Umjetničkog paviljona i pretstavlja ugodan prilog upoznavanju stvaralačkog duha jednog dijela umjetničke kolonije grada Zagreba. **Ivo Franić.**

„CROATIA" OSIGURAVAJUĆA ZADRUGA

(Povodom njezine 49. redovne glavne skupštine.)

U današnje doba, kad svaki narod želi postići potpunu gospodarsku neovisnost od inostranstva, želimo skrenuti pažnju na **rad naše domaće osiguravajuće zadruge »Croatiae«**, koja se na tom polju naročito istakla i u poslovima osiguranja nas učinila neovisnim od inostranstva.

»Croatia« je naš najstariji domaći osiguravajući zavod i danas nema čovjeka u našoj širokoj domovini, koji ne pozna zvučno ime i svjetlo značenje ovog našeg nacijonalno-ekonomskog poduzeća za čitav naš narod.

Kako je poznato, »Croatiju« je osnovao grad Zagreb i ona je lanjske godine navršila 50-tu godišnjicu svoga opstanka. Kroz to je vrijeme platila oko 200,000.000 dinara za razne otštete i osigurane glavnice. No, ona je i kulturno djelovala, jer je u našem narodu odgojila smisao za plemenitu i korisnu instituciju osiguranja. Danas naši ljudi svuda dobro znadu, što je to osiguranje, pa se njime koriste. Danas ima već mnogo manje nesretnih pogorelaca, koji idu od kuće do kuće i traže milostinju. Kad se danas komu dogodi nesreća, on je osiguran, pa dobiva osigurninu, kojom može uspostaviti svoj dom i svoje imanje. Zasluga je to naše »Croatiae«, koja je prva i kroz najteža vremena uzorala u nas njivu osiguranja te hiljade i hiljade naših pogorelaca spasila od propasti i dala im novu mogućnost ekzistencije.

A što je za naš narod naročito važno, »Croatia« je u našoj zemlji upravo stvorila vrijednu i korisnu instituciju domaćeg životnog osiguranja, koje su ranije kultivirala isključivo strana osiguravajuća poduzeća. Mnogo i mnogo bi naših obitelji moralo kukati i živjeti u bijedi bez sredstava, da nije bilo životnog osiguranja, koje je njihov hranitelj za svoga života sklopio kod »Croatiae«. Njegovi potomci su žalili za njim, ali ga istodobno blagoslivljahu, jer je on za vremena mislio na njih, osiguravši svoj život kod naše domaće osiguravajuće zadruge »Croatiae«, koja je poslije njegove prerane smrti isplatom osigurane glavnice ublažila nesreću i bol njegove ostavljene obitelji.

»Croatia« broji danas skoro 100.000 svojih članova osiguranika. Još uvijek premalo za korist, koju je ona kadra pružiti svakome, pa bismo doista svi morali u svom vlastitom interesu nastojati, da ovakav institut u što kraćem roku podvostruči, pa i potrostruči broj svojih članova. Bit će to u interesu naših ljudi i naše domovine, jer, u slučaju nesreće ne će naši domovi propasti; oni će biti uspostavljeni, a u slučaju smrti ne će naše ostavljene sirote kukati, jer će moći s osiguranom glavnicom nastaviti rad i djelatnost svojih očeva.

Grad Zagreb je »Croatiu« svojedobno osnovao na uzajamnom temelju, a to znači, da »Croatia« ne treba da iskazuje velike dobitke i dijeli velike dividende. »Croatia« nije kapitalističko, već opće narodno poduzeće — svojina čitavog našeg naroda — i ona od svog svakogodišnjeg pretička daje u smislu svojih statuta oko 80 posto za dotiranje svojih zadružnih fondova, koji su danas deset puta jači od njezine temeljne glavnice.

Naročito treba naglasiti, da »Croatia« svake godine od svoga čistog ostatka doprinaša glasom svojih pravila svomu utemeljitelju, gradu Zagrebu, propisani postotak te tako izravno koristi ciljevima općine grada Zagreba, koja ju je pred 50 godina osnovala.

Zato ne bi smjelo biti Hrvata ni gradjanina zagrebačkog, koji ne bi svoja osiguranja plaćirao kod naše domaće osiguravajuće zadruge »Croatiae«, jer »Croatia« moralno i materijalno radi i u korist svoga utemeljitelja našega grada Zagreba.

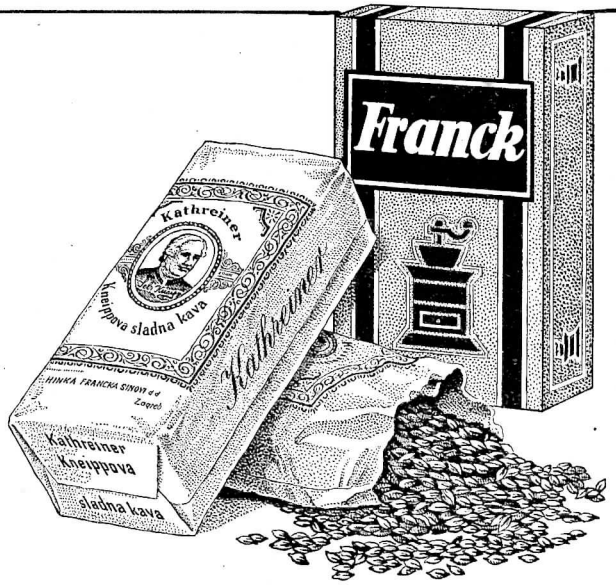

Pijte zdravlje !
Pijte „Kathreiner Kneipp"!

MOSTER D. D. TVORNICA BOJA I LAKA
preporuča svoje razne proizvode.

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. tajnik, Vodnikova 10. — Uredništvo i uprava: Gajeva 7, II. kat. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska c. 47.

Vodeće nabavno vrelo špecerajske i kolonijalne robe

IVAN PENIĆ D. D. ZAGREB

Veliko skladište i izbor biranih vlastelinskih vina

STJEPAN Telefon 7706
ŠKABERNA
ZAGREB
(nasuprot Samoborskog kolodvora)

Nuđa gradjevni materijal:
betonske cijevi, samoborski dolomitni pijesak, mramorna zrnca, cementne pločice, gips, crijep, vapno, cementna boja, krovna ljepenka, katranski proizvodi itd.
»Heraklith«. — Žbuka za fasade »Teranit«

JUGOSLAVENSKO SIEMENS D. D.
ODIO ZA SLABU STRUJU
isporučuje, montira i uzdržava telefonske i signalne uredjaje svih vrsti. — Dobavlja sinhrone satove i instrumente za električna mjerenja.
ZAGREB, RATKAJEV PROLAZ 7 — TELEFON 34-50

UPOZORENJE!

Na zalihi nalazi se još nekoliko primjeraka našeg izdanja »Almanaha Zagreb 1934.«, koje mogu novi članovi nabaviti **uz člansku pogodovnu cijenu od Dinara 30.—** (knjižarska cijena Dinara 60.—). Naručbe molimo slati na naslov D. Z., Gajeva ulica 7, II. kat.

*

Članovi pretplatnici revije »Zagreb« plaćaju istu godišnje Din 50.—.

„Lord"
TRGOVINA GOTOVIH ODIJELA
TELEF. 40-77 ZAGREB ILICA BR. 22

Veliki izbor odijela za gospodu, dječake i djecu, te zimskih kabanica (Ranglana), kišnih kabanica, raznih hlača i kapa.
Cijene vrlo solidne!
Podvorba brza i točna! Ogled slobodan!

Utemeljeno 1892
Knjigotiskara BRAĆA KRALJ
Telefon 4824 ZAGREB Pavla Radića 9

***Preuzima** sve vrsti tiskanica uz najkulantniju poslugu: kao trgovački dopisni papir, listovne kuverte, račune, dopisnice, posjetnice, osmrtnice itd. Cijene vrlo umjerene*

***Izradjuje** tiskanice u blokovima te zaručne i vjenčane karte, oglase, letake, kao i sve tiskanice u reklamnu svrhu i za sve uredske potrebe. — Podvorba brza i solidna.*

GARGOYLE
Ulja i masti

Svaki napredak u proizvodnji i upotrebi, cijelo znanje i sva iskustva, što su ih od 1886. godine stekli specijalisti naše organizacije, koja obuhvaća cijeli svijet, primjenjuju se kod fabrikacije naših GARGOYLE-MAZIVA i daju im onu kakvoću, koja Vam garantuje siguran i ekonomičan pogon.

GARGOYLE
Mobiloil

STANDARD-VACUUM OIL COMPANY OF JUGOSLAVIA INC.
ZAGREB BEOGRAD

Odlično pospješuje olakšanje i osvježenje cjelokupnog organizma nakon napornog rada, turistike i opće tjelesne smalaksalosti — naravni proizvod

VINOVICA sa i bez mentola

Preporuča se za masažu osobito nakon bolesti, jer djeluje osvježujuće i vraća raspoloženja
Cijena pokusnoj boci Dinara 9·— velikoj Dinara 20·—.

Proizvodi ljekarna Mr. L. GAYER, Zagreb, Ilica 79.

Telefon 35-93 Ugao Kačićeve ulice Telefon 35-93

SAMOBORKA D. D. ZA GRADJEVNU INDUSTRIJU

SAMOBORSKA CESTA ZAGREB TELEFON BROJ 59-93

TERAFIXA metalna žbuka za unutrašnju arhitekturu
Terabona - Cementne cijevi mašinelno izradjene - Cementne pločice
Mramorna zrnca
Pijesak za vrtove
Pijesk za žbuku
Ukrasne vaze i ostali cementni proizvodi

JUGOSLAVENSKO INDUSTRIJSKO I TRGOVAČKO D. D.

Gundulićeva ulica 17 ZAGREB Telefon 26-67 i 20-71

Generalno zastupstvo
tt. ROBERT BOSCH A. G., STUTTGART
zastupstvo
CADILLAC, LA SALE, BUICK, OPEL I BLITZ AUTOMOBILA
tt. General Motors Continental S. A., Antwerpen.

Prodaja:
Svih Bosch proizvoda, Bosch akumulatora, Seiberling guma, svakovrsnog auto pribora.

SPECIJALNA RADIONICA ZA POPRAVKE BOSCH-PROIZVODA